

deKanttekening

SEPTEMBER 2022 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €5,99

Vrij, moedig & inclusief

Was de luchtaanval op het Turkse parlement in 2016 een *inside job*?

Taalkundige Rik Smits:
'Gecancelled worden is het
fundament van fascisme'

Schrijver Babah Tarawally:
'Als je op je tenen moet lopen,
maak je geen echte voetafdruk'

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

September 2022
Jaargang 5 - nr. 56

UITGEVER
De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR
Mehmet Cerit

EINDREDACTEUR
Arnout Maat

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE
Chris Aalberts, Tayfun Balcik,
Shawintala Banwarie, Hizir Cengiz,
Thomas von der Dunk, Gert Jan
Geling, Hoda Hamdaoui, Lody van
de Kamp, Ewout Klei, Gijs de Swarte

CONTACT / INFORMATIE
010-2013740
info@dekanttekening.nl
www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

Derman Projects B.V.

Was de luchtaanval op het Turkse parlement in 2016 een *inside job*?

● OP DE COVER

Queer en Hindostaan: 'Ik leerde dat onze gemeenschap mij als outcast ziet'

● SAMENLEVING

12

● OP DE COVER

- 6 Was de luchtaanval op het Turkse parlement in 2016 een *inside job*?
- 11 Gert Jan Geling - Niet vergeten: de lange adem van het moslimfundamentalisme

● SAMENLEVING

- 12 Queer en Hindostaan: 'Ik leerde dat onze gemeenschap mij als outcast ziet'
- 15 Lody van de Kamp - 'Meester, zijn dat van die mensen die alle moslimkinderen dood maken?'

32

Een vrouwenmoskee beginnen? 'Doe het gewoon', zegt deze Deense imam

● INTERVIEW

Taalkundige Rik Smits: 'Gecanceld worden is het fundament van fascisme'

● INTERVIEW

36

46

Babah Tarawally: 'Als je op je tenen moet lopen, maak je geen echte voetafdruk'

● DE SWARTE BLADZIJDEN

● WERELD

- 16 Armeens-Koerdisch-Turkse dialoog op hoog niveau: de Zwitserse Alpen
- 20 Bonaire maant het Rijk de verarming te keren: 'Nederland heeft de plicht'
- 23 Thomas von der Dunk - Noem Poetin niet meer 'president'
- 24 Indiase moskeeën in de verdrukking: 'Wraakzucht van idiote nationalist'

● INTERVIEW

- 26 Zwartheid onder ogen komen: in gesprek met Mitchell Esajas
- 30 Chris Aalberts - BIJ1 grossiert in conflicten. Dat kan niet goed blijven gaan
- 31 Hizir Cengiz - Een achterlijke traditie
- 32 Een vrouwenmoskee beginnen? 'Doe het gewoon', zegt deze Deense imam
- 36 Taalkundige Rik Smits: 'Gecanceld worden is het fundament van fascisme'

● ZINGEVING

- 44 Euthanasie in de islam: een absolute doodzonde?

● DE SWARTE BLADZIJDEN

- 46 Babah Tarawally: 'Als je op je tenen moet lopen, maak je geen echte voetafdruk'

In het kort.

Nederlands reisbureau biedt weer reizen naar Syrië aan: 'Welkom terug!'

Het Nederlandse CultureRoad is als eerste reisbureau van ons land weer begonnen met (groeps)reizen aanbieden naar Syrië.

De afgelopen jaren was Syrië vooral negatief in het nieuws, maar langzaam aan gaat het weer beter', schrijft CultureRoad op zijn website, onder het kopje 'Welkom terug in Syrië!'

De Syrische dictator Bashar al-Assad heeft de burgeroorlog, die in 2011 begon, goeddeels de kop ingedrukt en grote delen van Syrië weer terugveroverd op oppositiemilities en IS. Dit deed hij wel met behulp van Hezbollah, Rusland en Iran en oorlogsmisdaden als het gebruik van gifgas, martelingen, standrechtelijke executies en bombardementen

op burgerdoelen. Ruim zes miljoen mensen ontvluchtten het conflict, dat zeker 350.000 mensenlevens kostte.

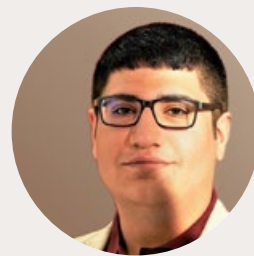
'Tijdens deze tour nemen we je mee naar alle bekende plekken van het land. Bestemmingen die ooit heel toeristisch waren, maar waar je nu bijna alleen bent', aldus CultureRoad, dat gespecialiseerd is in 'lastige' landen zoals Haïti en Pakistan.

Dit voorjaar vertrok al een eerste groep Nederlanders naar *highlights* als de hoofdstad Damascus, het door IS deels verwoeste Palmyra en Aleppo, een van de oudste steden van de wereld. In september zal een tweede groep

vertrekken.

Volgens het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken is Syrië nog steeds gevaarlijk: je kunt ontvoerd worden en als het mis gaat helpt Nederland je niet, want de ambassade is verlaten. Daarmee geconfronteerd door het *AD*, zegt Rik Brinks van CultureRoad:

'Het is een advies. We nemen dit serieus, maar iedereen mag z'n eigen afweging maken. Het is inderdaad af te raden naar bepaalde gebieden te gaan, dus daar komen we niet. 100 procent veilig? Dat is geen enkele reis. Als je dat echt wilt, kun je nergens meer heen.'

Hizir Cengiz nieuwe columnist bij de Kanttekening

Hizir Cengiz is student Strafrechtsrecht en publicist voor onder meer *de Correspondent* en de *Groene Amsterdammer*. Voor *de Kanttekening* zal hij een maandelijkse column schrijven.

Cengiz werd in 1999 in Turkije geboren. Op jonge leeftijd (4) emigreerde hij met zijn familie in het kader van gezinshereniging naar Nederland en kwam hij terecht in Den Haag.

Hij groeide op in de Schilderswijk en woonde tot enkele maanden geleden in huis bij zijn moeder. In 2017 ontving hij de Haagse Jan Paul Bresser Prijs met het 'beste stuk over de Hofstad'. Daarin beschrijft Cengiz gedetailleerd hoe het is om op te groeien in een gesegregeerde wereld vol armoede en geweld. Sinds vorig jaar interviewt hij ook mensen voor het Haagse theatercentrum De Vaillant.

In zijn debuutcolumn (zie pagina 31) hekelt Cengiz het rode 'maagdelijkheidslint' dat hij – nog onwetend over de betekenis – bij zijn zus om mocht doen tijdens haar trouwfeest.

Cengiz: 'Alle feestgangers mochten het weten: mevrouw Cengiz is maagd. Of dat werkelijk zo was, weet ik niet en het boeit mij eerlijk gezegd ook niet. Dat is haar zaak. Maar dat ik heb meegewerkt aan een dergelijke achterlijke traditie maakt me woedend. Het bevestigt voor mij opnieuw dat volgens sommigen de waardigheid van een vrouw afhangt van haar maagdelijkheid.'

VN-deskundige: Oeigoeren in China slachtoffer van moderne slavernij

Volgens een rapport van de Verenigde Naties maakt China zich schuldig aan moderne slavernij door Oeigoeren, Kazachen en andere etnische groepen in de noordwestelijke regio Xinjiang in te zetten als dwangarbeiders.

Het gaat om een rapport van Tomoya Obokata, de speciale VN-rapporteur voor hedendaagse vormen van slavernij. Hij stelt dat sommige gevallen van dwangarbeid in Xinjiang en Tibet neerkomen op slavernij. Volgens het rapport is er onder meer sprake van bedreigingen tegen de arbeiders, fysiek en seksueel geweld en inhumane werkomstandigheden. China noemt deze dwangarbeid 'stages' die horen bij een 'beroepsopleiding', of zegt armoede te bestrijden door boeren aan het werk te zetten in andere sectoren. Volgens Peking zijn de programma's bedoeld om banen te creëren voor minderheden en om hun inkomen te vergroten. Maar volgens het rapport vindt het werk niet op vrijwillige basis plaats. Verschillende denktanks, mensenrechtenorganisaties en de Verenigde Staten hebben China de afgelopen jaren beschuldigd Oeigoeren te gebruiken als

OEIGOER PROTEST IN BERLIJN, DUITSLAND (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / CLAUDIA HIMMELREICH)

dwangarbeiders. De Verenigde Naties komen nu met een rapport dat deze conclusie onderschrijft. De Amerikaanse mensenrechtenorganisatie Uyghur Human Rights Project eist nu dat de ernst van de slavernij verder wordt onderzocht, en schrijft in een verklaring op haar website dat de VN nu onmogelijk kunnen weggijken van de mensenrechtenschendingen in China.

Asielfalen overheid steekt de lont in het kruitvat

MEHMET CERIT

Hoofdredacteur / Directeur.

Opwarming, migratie, oorlog, inflatie: de wereld staat in brand. Voor veel Nederlanders die tot voor kort dachten met hun luxe leventje door te kunnen gaan, blijkt die wereld nu een klein dorp. Het gewicht van de wereld drukt zo erg op Nederland, dat ook hier temperaturen door de bovengrens schieten en inkomens door de ondergrens zakken. Hetzelfde geldt voor het migratievraagstuk.

Meer dan honderd miljoen ontheemden telt de wereld, becijferde VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR in juni. Drie op de tien is gevlucht naar een ander land. Nog nooit lagen die aantallen zo hoog. Velen vluchten richting EU-landen, omdat het hier veilig, vrij en welvarend is. En dat heeft zijn effecten op Nederland.

Het Rijk kan geen asielzoekers meer kwijt in gemeenten. Ter Apel zakt door zijn hoeven. Honderden migranten slapen er, nacht na nacht, op de koude grond in een van 's werelds rijkste landen. En zeg niet dat we niet gewaarschuwd waren.

De noodopvang dreigde al door een humanitaire ondergrens te zakken, waarschuwde VluchtelingenWerk in december. Het COA verwachtte al jaren problemen door het afschalen van de opvangcapaciteit na het crisisjaar 2015, onthulde NRC onlangs.

Vaak zijn de problemen dermate complex, dat met de vinger wijzen naar de overheid een grautuit gebaar is. Maar in dit geval niet. Gebonden aan de wereldproblematiek en internationale en

Er was weinig visie voor nodig om te anticiperen op een groeiende instroom

Europese wetten, was er weinig visie voor nodig om te anticiperen op een groeiende instroom. Dat dit niet is gebeurd, is Rutte III en IV dubbel en dwars aan te rekenen.

Dit falen komt voort uit onkunde en visieloosheid van het kabinet, maar ook het ontbreken van politieke wil en durf.

Natuurlijk, gemeenten werken onvoldoende mee. Zij vangen liever Oekraïners op dan Syriërs of Afghanen. Institutionele discriminatie pur sang. Maar, hoe onterecht ook: gezien het huidige klimaat niet onverwacht. Elke ondernemer weet: als je niet anticipeert op komende jaren, geen scenario's hebt klaarliggen, ben je niet goed bezig. Dan ga je failliet.

In Nederland hebben wij 345 gemeenten. Waarom worden er geen afspraken gemaakt tussen de staat en al deze gemeenten, dat asielzoekers evenrediger worden

verspreid over het land? Dan voelt het voor elke gemeente veel eerlijker en behapbaarder. Dan zal er ook minder fel verzet zijn. Een deel van de woede in Albergen is een reactie op het feit dat het Rijk de gemeente voor een voldongen feit stelde om er driehonderd asielzoekers op te vangen in een hotel.

Ander probleem waar de overheid het laat schieten: de beeldvorming over asielzoekers. Ze worden nu te vaak geframed als criminelen, dieven en verkrachters, maar in werkelijkheid vluchten ze juist vaak voor geweld, verkrachting en dood. Zij hebben, net als elk ander mens, recht op veiligheid en vrijheid. Waarom geen landelijke overheids campagne om menselijke verhalen en trauma's achter deze vluchtelingen duidelijk te maken? Mensen vluchten niet voor hun plezier. Deze boodschap moet duidelijker worden bij de mensen

die hier in alle veiligheid en vrijheid leven.

Jongeren uit Albergen droegen een spandoek met de tekst 'Met 300 azc'ers van kleur binnenkort in Albergen verkrachting, beroving en terreur!' Hoe voeden wij onze kinderen op? Met vreemdelingenhaat en angst voor het onbekende? Veel mensen uit andere oorden zien dit en denken: 'Wat een domme racisten.' Gemeenten lopen onder tussen voor hun verantwoordelijkheid weg. Er is geen regie meer.

Burgers vertrouwen de overheid niet meer, lokale overheden vertrouwen de landelijke overheid niet meer, burgers vertrouwen elkaar niet meer.

Het is een explosieve situatie. Het opgekochte hotel in Albergen zal niet de laatste dwingende actie zijn vanuit het Rijk, liet staatssecretaris Eric van den Burg van Asiel al weten.

Hoe meer de overheid op dit dossiers en andere dossiers blijft aanmodderen, des te minder vertrouwen in de overheid. Denk ook aan de toeslagenaffaire: de gedupeerde ouders zijn nog steeds niet financieel gecompenseerd voor het leed wat hen is aangedaan. Of denk aan de stikstofcrisis. Het kabinet beweert, ondanks de rebellie van CDA-leider Wopke Hoekstra nog steeds met één mond te spreken, maar het is een mond met twee tongen.

Een van de rijkste landen ter wereld is moreel failliet aan het gaan. De politieke en maatschappelijke malaise waarin wij ons bevinden vormt een gevaarlijke voedingsbodem voor nog meer geweld en agressie. En voor de migrant als zondebok. ●

Op de cover.

Was de luchtaanval op het Turkse p

DE BINNENKANT VAN HET TURKSE PARLEMENT IN ANKARA. FOTO GEMAAKT EEN DAG NA DE COUP (BEELD: SALDIRILAR SONRASI TBMM BINASINDAKI YIKIM / YILDIZ YAZICIOGLU)

Terwijl in Turkije de mislukte coup poging van 15 juli 2016 werd herdacht, trekken nog veel Turken het officiële narratief – ‘De Gülenbeweging heeft het gedaan’ – in twijfel. Met name mensen die het doelwit zijn van de staat blijven op onderzoek uitgaan. Nieuw vraagstuk: hoe zit het met het bombardement op het parlamentsgebouw in Ankara in de nacht van de coup poging? Sommigen denken dat de staat hier zelf achter zat.

De gevluchte journalist Fatih Yilmaz (39) is een sympathisant van de Turkse geestelijke Fethullah Gülen, leider van de beweging die na 15 juli 2016 massaal werd weggezuiverd uit het leger, de ambtenarij en het onderwijs en waarvan meer dan 300.000 vermeende leden werden vastgehouden. De journalist tweette in december – naar eigen zeggen – nooit eerder vertoonde ‘NAVO-radarbeelden’. Yilmaz, die zegt om de veiligheid zijn bron niet te willen openbaren, beweert dat de beelden in het strafdossier van de Turkse openbaar aanklager zitten, maar nooit openbaar zijn gemaakt. De beelden zouden namelijk ‘onmiskkenbaar’ de claim van de regering onderuit halen dat het parlement is gebombardeerd door jetvliegtuigen.

Yilmaz beweert dit na overleg

met de gepensioneerde én gevluchte Turkse NAVO-piloot Yüksel Akkale: ‘Op de radarbeelden zijn, tijdens de explosie en de voorafgaande twintig seconden (de benodigde tijd om een ongeleide bom vanuit de lucht te mikken, af te werpen en het doelwit te raken, red.), geen vliegsporen te bekennen richting het parlement.’

Yilmaz presenteert de vijf ‘radarscreenshots’ met vijf seconden interval, waarop groene vliegsporen en wijzertjes te zien zijn. Op die beelden zijn, inderdaad, tijdens de explosie en de twintig seconden vooraf geen vliegobject richting het centrum of in de buurt van het centrum te zien. Het centrum – de gele stip op het kaartje – moet het Turkse parlement voorstellen.

Yilmaz: ‘Als er een bom is geworpen vanuit een vliegtuig, dan zou een vliegtuig binnen één mijl van de gedropte plek moeten zijn. Bij de radarbeelden zijn de vlieg-

Parlement in 2016 een *inside job*?

sporen tijdens het zogenaamde bombardement allemaal vijf mijl verwijderd van het parlement.'

Toch besloot de Turkse rechter anders. Met een lasergeleide GBU-10-bom (om 02:35 op 16 juli 2016) en een ongeleide MK-82-bom (om 03:24 diezelfde nacht) zouden F-16-piloten het Turkse par-

lementsgebouw in Ankara hebben gebombardeerd. Een van de piloten, Hasan Hüsnü Balıkcı, zit nu tweeënzeventig keer levenslang uit.

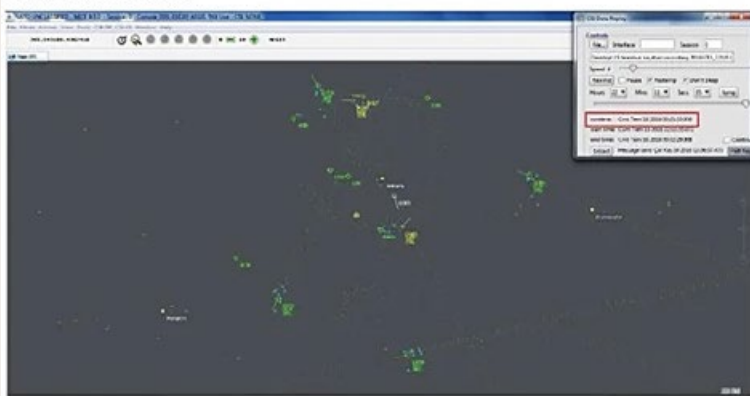
Geen bombardement vanuit de lucht dus, als we Fatih Yilmaz moeten geloven. Wat veroorzaakte dan wel die explosie in het parlamentsgebouw? 'Wellicht een C4-bom die

van tevoren daar is geplaatst.' Een *inside job* dus, 'die goed door de propagandakanalen van de staat is gebruikt'.

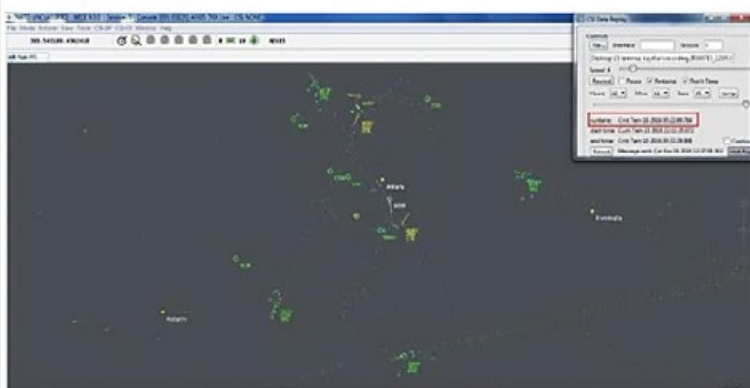
Yilmaz werkte tot 2016 bij het aan de Gülenbeweging gelieerde Turkse mediabedrijf *Cihan Haber*, dat na de coup poging werd geconfisqueerd door de Turkse staat. Na

zijn ontslag volgde een 'moeilijke periode' van werkloosheid, waarin hij af en toe voor internationale nieuwsbedrijven werkte vanuit Turkije, zoals *Sky News* en *al Jazeera*. Hij ging ook een tijdje aan de slag als boer, dichtbij zijn geboortedorp in het Zwarte Zeegebied.

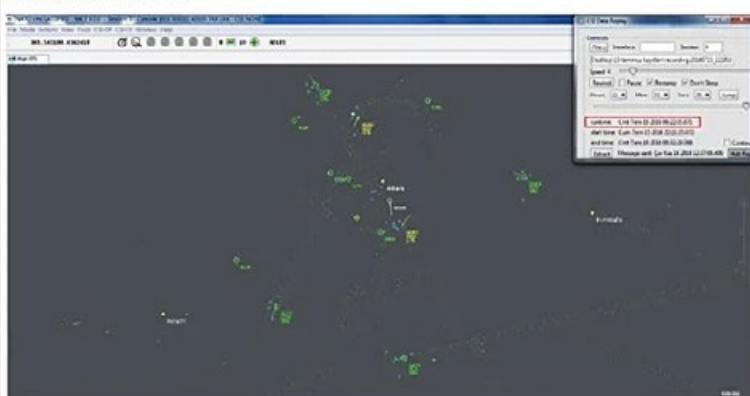
00:21:55 Z (TSİ 03:21:55)

00:22:00 Z (TSİ 03:22:00)

00:22:05 Z (TSİ 03:22:05)

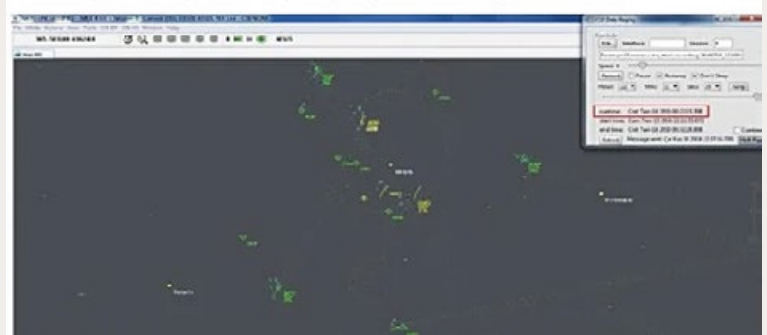

00:22:10 Z (TSİ 03:22:10)

00:22:10 Z (TSİ 03:22:10)

00:22:15 Z (TSİ 03:22:15) Mecliste meydana gelen patlama anında uçakların konumu

BEELD: TWITTER / FATİH YILMAZ

'Erdogan heeft het parlement zelf aangevallen om het regime te veranderen'

BEELD: YOUTUBE / FOX

Maar dat hield Yılmaz niet lang uit. Toen hij in 2018 werd aangeklaagd vanwege 'terroristische misdrijven' vluchtte hij via Griekenland het land uit. Hij vroeg uiteindelijk asiel aan in Duitsland en liet ook zijn vrouw en kinderen overkomen.

'Natuurlijk ben ik er van doordrongen dat mijn verhaal compleet indruist tegen het officiële narratief van de regering', zegt hij. 'Maar er zijn beelden van het Turkse tv-kanaal Fox, waarin de correspondent zegt dat er een explosie heeft plaatsgevonden, maar geen overvliegende vliegtuigen heeft gehoord.'

Op de beelden (foto recht hierboven) is een hyperactieve correspondent te horen, die zegt dat het Turkse parlement door een vliegtuig is gebombardeerd. Hij zegt ook dat op het militaire complex dichtbij helikopters zijn geland en opgestegen. 'Het staat vast dat er een explosie heeft plaatsgevonden rondom het parlement, maar we weten niet of een vliegtuig, helikopter of een tank dit heeft veroorzaakt', zegt hij terwijl er gewerschoten te horen zijn.

Yılmaz geeft toe: 'Mijn bewering dat er een C4-bom is afgegaan, is nog niet bewezen. De informatie die ik heb laat in ieder geval zien dat er geen bombardement van een F-16 kan zijn geweest.'

De journalist vergelijkt de 'aanval' op het Turkse parlement met de Rijksdagbrand uit 1933. Die brand zou zijn gesticht door de Nederlandse communist Marinus van der Lubbe, maar veel historici denken dat de nazi's zelf de brand hebben aangestoken. In ieder geval leidde de Rijksdagbrand tot een wrede vervolging van communisten en andere tegenstanders van het naziregime, die in concentratiekampen werden opgesloten, en zo veranderde Duitsland van een democratie in een dictatuur.

Yılmaz: 'Erdogan heeft het parlement zelf aangevallen om het regime in Turkije te veranderen. Het Turkse regime is daarna inderdaad een eenmansregering geworden.'

Zijn theorie wordt onderschreven door collega-journalist Ahmet Nesin, in tegenstelling tot Yılmaz geen Gülen-sympathisant. Hij is links, seculier en de zoon van Aziz Nesin, de bekende atheïst en schrijver die in 1993 een aanslag door islamisten en rechtsextremisten op een progressief cultuurfestival overleefde; Aziz Nesin was hun voornaamste doelwit.

DE KRATER DIE DE BOM ZOU HEBBEN VEROOorzaakt OP HET GRASVELD BIJ HET PARLEMENT. 'IK NOEM DIT DE BOM DIE GEEN GRAS VERBRANDT', ZEGT AHMET NESIN (BEELD: YOUTUBE / AHMET NESIN)

DE KAMER IN HET PARLEMENT DIE GEBOMBARDEERD ZOU ZIJN. HET SCHILDERIJ VAN ATATÜRK HANGT ER NOG (BEELD: YOUTUBE / AHMET NESIN)

NOG MEER SCHADE IN HET PARLEMENT. HET GLAS LIJKT VOORNAMELIJK NAAR BUITEN TOE TE ZIJN GESPRONGEN. HOE KAN DAT ALS DE BOM VAN BUITEN IS GEBOMBARDEERD?, VRAGEN FATİH YILMAZ EN AHMET NESIN ZICH AF (BEELD: YOUTUBE / AHMET NESIN)

Net als Yilmaz gelooft Ahmet Nesin niet in het officiële narratief dat het Turkse parlement met een F-16 is gebombardeerd. 'De gras-sprietjes rond de krater zijn niet eens verbrand', zegt hij op basis van geopenbaarde schadefoto's uit het strafdossier van de openbaar aanklager. 'Uit foto's valt ook te zien dat de foto's van Atatürk en Binali Yildirim (de toenmalige premier, red.) nog aan de muur hingen.'

Ook wijst Nesin erop dat de glasscherven naar buiten zijn geëxplodeerd, in plaats van binnenuit. 'Als er een bombardement van buiten was geweest, dan zouden de glasscherven naar binnen toe moeten springen, toch? Ook is het opvallend dat op de beelden helemaal geen rook is te zien. Dat is toch gek?'

Nesin woont al sinds 2002 in Frankrijk en Duitsland. Hij vluchtte toen Erdogan aan de macht kwam. Van 2009 tot 2016 reisde hij weer op en neer naar Turkije. Vanwege zijn betrokkenheid als redacteur bij de pro-Koerdische krant *Özgür Gündem* werd hij in 2016 aangeklaagd. Sindsdien komt hij niet meer in Turkije. Nesin zegt dat putschisten wel degelijk tegen Erdogan samenspanden en een coup poging tegen hem ondernamen, maar hij gelooft niet dat het een plot van de Gülen-beweging was, zoals de officiële Turkse lezing wil.

'Een aantal Gülenistische generaals was wel betrokken bij de coup, maar het ging in wezen om een machtsstrijd binnen het Turkse leger tussen de pro-Amerikaanse NAVO-groep die Erdogan weg wilde hebben en de pro-Russische Euraziatische groep', zegt hij. Wel wist Erdogan van te voren dat er een coup tegen hem plaats zou vinden, aldus Nesin, maar liet hij de militairen hun gang gaan: hij zou weten dat de coup zou mislukken en dat hij hier groot politiek voordeel uit kon halen.

'We weten pas echt wat er die nacht is gebeurd als Erdogan en Hulusi Akar (tijdens de coup poging het hoofd van het Turkse leger, nu minister van Defensie, red.) alle kaarten op tafel leggen. Zolang zij niet praten, zal alles wazig blijven. De kans is in ieder geval nul procent dat een F-16-bom-

'Secundaire radarbeelden werken alleen als de piloot de transponder aanzet'

bardement zo weinig schade kan aanrichten.'

Wat experts zeggen

We legden de claims van journalist Fatih Yilmaz voor aan luchtvaartdeskundige Joris Melkert, universitair hoofddocent aan de Technische Universiteit Delft. Melkert heeft de zogenoemde radarbeelden op Twitter bestudeerd, vertelt hij.

'Er zijn twee soorten radarbeelden. Ten eerste zijn dat primaire radarbeelden. Die komen tot ons via de klassieke schotelmethode, waarbij de antenne een signaal uitzendt en dan reflecties weer opvangt. Die reflecties kunnen dan als stipjes op het radarscherm gezien worden. Alles wat de radar signalen reflecteren, kun je daarmee zien, maar zonder extra informatie weet je dan niet wat het geweest is. Het kunnen vliegtuigen zijn, maar bijvoorbeeld ook gebouwen.'

Daarnaast zijn er secundaire radarbeelden. 'De secundaire radar werkt met behulp van een transponder die in elk vliegtuig zit. De radarantenne op de grond 'ondervraagt' de transponder. Die reageert dan door de gegevens van het vliegtuig terug te sturen, zoals de identificatiecode van het vliegtuig, de hoogte en de snelheid. De radarbeelden van Yilmaz lijken op secundaire radarbeelden. Die werken alleen als de piloot de transponder aanzet. Als die niet aanstaat, ontvang je ook geen gegevens.'

Melkert bevestigt dat op de radarbeelden van Yilmaz inderdaad geen vliegsporen zijn te bekennen rond het centrum, wat het Turkse parlement moet voorstellen. Toch kun je volgens Melkert hieruit niet

de conclusie trekken dat er geen vliegtuigen in de buurt waren.

'De vliegsporen en groene stipjes op deze radarbeelden zijn namelijk van alle vliegtuigen waarvan de transponder aan stond. Er zouden ook vliegtuigen in de buurt kunnen zijn die hun transponder uit hadden gezet. Om hierover iets te kunnen zeggen, zijn er dus primaire radarplots nodig.'

De hoofddocent concludeert: op grond van deze beelden kun je, als ze al echt zijn, helemaal niets zeggen. 'En zelfs al zou je wel wat kunnen zeggen over de beelden, dan valt weinig te concluderen, want lasergeleide slimme bommen kunnen ook buiten die vijf mijl (de afstand waarin op de beelden van Yilmaz geen vliegtuigen te bekenen zijn, red.) precisiebombardementen uitvoeren.'

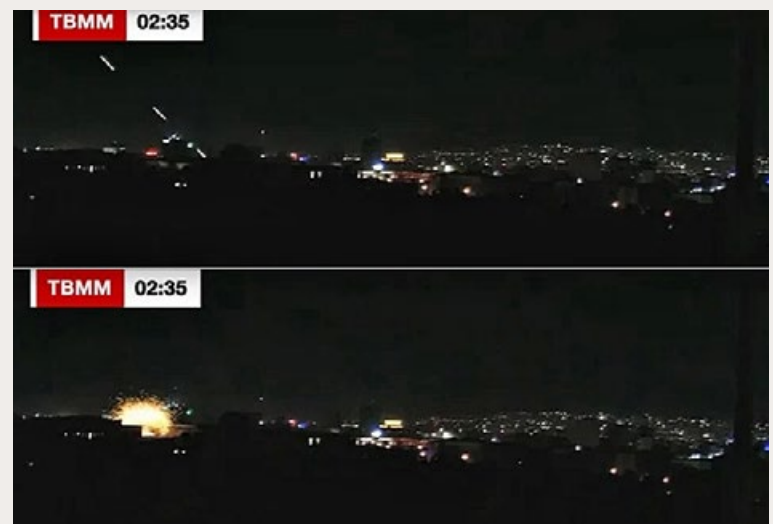
Zulke bommen kunnen zelfs vanaf honderden kilometers ver weg worden afgevuurd, legt Melkert uit. 'Als er inderdaad sprake

zou zijn van een GBU-10-lasergeleide bom (zoals de Turkse rechter oordeelde, red.), dan is het bereik dus niet beperkt tot vijf mijl. De openbaar beschikbare specificatie over deze bom spreekt al van 'meer dan acht zeemijlen (14,8 kilometer, red.)'. Daarnaast is van die bommen meestal weinig te zien op radarbeelden. Ze zijn klein, ze vliegen snel en hebben geen transponder aanstaan.'

We spraken ook met de Noorse filmmaker Jørgen Lorentzen, die in zijn documentaire *A Gift from God* (2019) het officiële Turkse coup-narratief in twijfel trekt. Maar net als Melkert noemt hij de beelden waar Yilmaz zich op beroept 'geen 100 procent bewijs'.

'Want je kan de transponder inderdaad uitzetten', zegt hij. 'Bovendien hebben we allemaal de beelden van het parlement gezien. En dat er een groot gat is bij het gedeelte van het parlement in aanbouw, waar trouwens op het moment van het bombardement in de nacht niemand was.'

Regeringsgezinde Turkse media hebben zelf ook camerabeelden naar buiten gebracht. Volgens de krant *Yeni Safak* (foto) wordt er een bom geworpen, met eerst iets dat lijkt op mitrailleurvuur, gevolgd door een bomontploffing. Ook op beelden van een beveiligingscamera, gedeeld door *HaberTürk*, is er mitrailleurvuur vanuit de lucht te zien. Er zijn ook beelden van binnen het parlement, onder meer in de krant *Milliyet*.

BEELD: YOUTUBE / YENI SAFAK

Joris Melkert zegt over de lichtflitsen op de video van *Yeni Safak* (eerste foto vorige pagina) dat het ook een 'meteorietregen' zou kunnen zijn. Maar na de explosie vraagt hij of de video wat langzamer afgespeeld kan worden. 'Dat is interessant', zegt hij. 'Ik heb mijn vinger gehouden op de plek waar je de eerste lichtflitsen ziet. Dat is een andere plek dan waar die explosie plaatsvindt (tweede foto vorige pagina, red.).'

Maar dit betekent ook weinig, aldus Melkert, namelijk slechts dat de veronderstelde kogelregen een andere plek treft dan die explosie. 'Hoe die explosie is ontstaan, van binnenuit of door een luchtaanval, valt niet te zeggen.'

Nog veel onduidelijk

Fatih Yilmaz heeft, in reactie op de analyse van Melkert, geen boodschap aan dat transponders aan- of uitgezet kunnen worden. 'Het belangrijkste is dat er geen vliegtuigen waren. Het *Fox*-fragment en de foto's van de schade aan het parlamentsgebouw zijn daar het bewijs van. Een F-16-bom kan nooit zo weinig schade aanrichten.'

Ook bekijken we met Yilmaz de beelden die vanuit regeringsgezinde media zijn verspreid.

'Het lijkt daar niet op het parlement', zegt hij over het filmpje van *Yeni Safak*. 'Ik weet niet waar dit is. Maar er wordt wel vanuit de lucht geschoten. Dat zijn schoten die in de nacht worden afgevuurd om het doelwit te kunnen zien.'

Over de explosie zegt hij: 'Als dit door een raket was gebeurd, dan had er een brandspoor te zien moeten zijn in de lucht, maar we zien helemaal geen spoor daarvan.'

Het vuur dat je ziet op de beelden van *Haber Türk* is mitrailleurvuur, aldus Yilmaz, 'waarschijnlijk van een helikopter, zoals een Russische Sikorsky of Cobra'. Volgens hem kan dit vuur nooit het kanon van een straaljager zijn, omdat het vuur in de beelden rond wordt gespreid en dit niet zou kunnen met een straaljager. 'Zoals ik al zei: ze (de staat, red.) hebben helemaal geen bewijs.'

Documentairemaker Lorentzen erkent dat er geen brandspoor van een raket is te zien op de beelden, maar is voorzichtiger dan Yil-

HET GAT IN DE MUUR VAN HET PARLEMENT. VOLGENS JOURNALIST JÖRGEN LORENTZEN KOMT DAT WAARSCHIJNLIJK DOOR EEN BOM DIE NIET IS AFGEGAAN: EEN DUMMY-BOM (BEELD: YOUTUBE / AHMET NESIN)

'De krater zou veel groter moeten zijn. En onmogelijk dat een F-16-bombardement slechts zo'n rommelige kamer achterlaat'

maz. Ja, er is een 'explosie te zien'. Maar uit de beelden valt niet op te maken wat voor soort bomaanval dit is en waar exact is gebombardeerd, zegt hij ook. Over de 'lichtflitsen' zegt hij dat het 'schoten uit de lucht zijn, waarschijnlijk om de verzamelde groep mensen te verjagen'.

Lorentzen bekeek ook een YouTube-video van Ahmet Nesin, waarin Nesin, samen met de gevluchte piloot Aykut Coskun (die door Turkije ervan wordt beschuldigd een Gülen-sympathisant te zijn) de schadefoto's uit het Turkse strafdossier behandelt. Het gaat – naast de foto's van de 'kleine krater' in de grond, de 'gebombardeerde' kamer waar het schilderij nog net-

jes aan de muur hangt en de naar buiten gesprongen ramen – ook om een foto van een opvallend gat in de muur.

'Ik ben het ermee eens dat een MK-82-bom (die wordt genoemd door Turkije, red.) niet zo'n kleine krater veroorzaakt. Die zou veel groter moeten zijn', zegt Lorentzen over de krater. En over de foto met Atatürk aan de muur: 'Het is onmogelijk dat een F-16-bombardement slechts zo'n rommelige kamer achterlaat.'

Wat betreft de ruiten die niet naar binnen, maar naar buiten toe zijn gesprongen, is Lorentzen voorzichtiger. 'Het is moeilijk om op basis van deze foto te zeggen waar de bom is afgegaan. Het klopt

dat het glas buiten ligt, niet binnen. Maar het kan niet volstaan als bewijs. Het zou kunnen dat een andere ruimte is gebombardeerd en dat de druk van dat bombardement dit heeft veroorzaakt. Maar we weten het niet.'

Een laatste foto uit het strafdossier – van het gat in de muur (foto) – heeft Lorentzen aan piloten in Noorwegen laten zien. 'Dit kan het gevolg zijn van een luchtbom die niet is afgegaan', verklaart hij. 'Een dummy die het gebouw heeft geraamd.'

Al met al zegt Lorentzen dat het tekort aan informatie over wat er met en rond het parlement is gebeurd nog altijd extreem groot is. 'Het is allemaal speculatie en beschuldigingen. Veel van de informatie van regering die we erover hebben is inaccuraat.'

Het zou helpen als met de tot levenslang veroordeelde piloot Hasan Hüsnü Balıkcı gesproken kan worden, denkt Lorentzen. 'Hij heeft het recht om te spreken en kan details geven. Wie waren er nog meer bij betrokken? Wie heeft de vlucht voorbereid? Het is vreemd dat maar één piloot hiervoor gestraft wordt, terwijl het al verboden was om te vliegen. Heeft hij dit in zijn eentje gedaan? Een F-16 vliegt niet alleen op. Kom naar buiten en vertel je verhaal.' ●

GERT JAN GELING

Publicist. Kernlid van de denktank Liberales. Onderzoeker aan het Leids Universitair Centrum voor de Studie van Islam en Samenleving dat verbonden is aan de Universiteit Leiden.

Niet vergeten: de lange adem van het moslimfundamentalisme

We waren het bijna vergeten: het moslimfundamentalisme is nog steeds een groot, wereldwijd gevaar. Even waren we ingedut. Corona, de oorlog in Oekraïne, opkomend rechtsextremisme, stijgende gasprijzen, inflatie en andere kwesties trokken onze aandacht. Maar de voornaamste dreiging voor het Westen van de afgelopen twintig jaar is nog steeds aanwezig: radicale moslims die bereid zijn om te doden omdat hun geloof of hun profeet zou zijn beleedigd.

De aanslag op schrijver Salman Rushdie is een *wake up call*, die een pijnlijke werkelijkheid duidelijk maakt: als je ruim dertig jaar geleden iets gezegd hebt wat extremisten niet bevalt, dan is je leven nu nog in gevaar.

Moslimfundamentalisme heeft een lange adem. Dit zagen we in Afghanistan, waar de Taliban twintig jaar wachtten totdat de Amerikanen vertrokken, om daarna in korte tijd het land te heroveren. En in het Midden-Oosten, waar de minste of geringste instabiliteit kan leiden tot de terugkeer van IS of Al Qaida.

We zien het ook bij sjiiitische

Ook dissidenten uit de regio, die de islam bekritiseren of de fundamentalisten uitdagen, verdienen onze aandacht

extremisten – in dit geval de Iraanse ayatollah-aanhanger Hadi Matar (24), die wachtte tot de kans zich voordeed om een moordaanval op Rushdie te plegen. Een daad die uitgebreid werd gevierd in Iraanse staatsmedia.

De extremisten hebben hun zin gekregen. Een aanslag op een man die in hun ogen de spot dreef met de islam, waarvoor hij de doodstraf verdiende. Rushdie overleefde de aanslag. Maar de boodschap is duidelijk: als je de islam hebt bespot of bekritiseerd en eenmaal in het vizier bent van de moslimfundamentalisten, dan kun je daar eigenlijk nooit meer aan ontsnappen. Vroeg of laat zal iemand je proberen te straffen voor je 'goddeloze' gedrag.

Geert Wilders weet hier alles van. Ook als hij stopt als Kamerlid moet hij beveiligd blijven worden omdat fundamentalisten hem dood willen. Islamcritici en dissidenten in islamitische landen wereldwijd voelen al decennialang de hete adem van fundamentalisten in hun nek. En deze dreiging zal niet verdwijnen. Ook al domineren nu andere onderwerpen de politieke agenda, de dreiging van het moslimfundamentalisme is er nog steeds.

Rechts én links veroordelen de aanslag op Rushdie. Een goede zaak, want in het verleden zijn aanslagen uit moslimfundamentalistische hoek wel eens gerelativeerd. Ook een goede zaak: de boeken van Rushdie gaan nu als

zoete broodjes over de toonbank. Met name zijn roman *De Duivelsverzen* uit 1988, het boek dat Rushdie een jaar later een fatwa opleverde van ayatollah Khomeini. Moordaanlagen maken een schrijver populairder dan ooit. De pen blijkt machtiger dan het zwaard.

We moeten dus islamkritische stemmen blijven verdedigen, ook al zijn we het niet altijd met hen eens. Zeker als ze bedreigd worden. De fatwa van Khomeini was de ultieme vorm van *cancel culture*. Verzet tegen *cancel culture*, censuur of andere manieren om kritische stemmen tot zwijgen te brengen, blijft hard nodig. Het vrije woord staat onder druk, ook in het Westen.

Decennia na de Iraanse Revolutie van 1979 is het moslimfundamentalisme nog alomtegenwoordig in de islamitische wereld. Dissidenten uit de regio, die de islam bekritiseren of de fundamentalisten uitdagen, hebben net als Rushdie met continue dreiging te maken, maar krijgen geen beveiliging. Alleen Iran al staat erom bekend haar vijanden ook elders ter wereld te bedreigen of zelfs te doden. Juist deze mensen verdienen onze aandacht en steun.

Wij moeten nu laten zien dat vrijheid het laatste licht. ●

Queer en Hindostaan: 'Ik leerde da outcast ziet'

VAN LINKS NAAR RECHTS: KAILASHNATH BHAWANIBHIEK (BEELD: MEREL HURKMANS / BUREAU BOKEH), TRISHANKA SMAAL (BEELD: TRISHANKA SMAAL) EN VARISHA BADLOE (BEELD: SARA REZVANI)

Veel Hindostaanse queers worstelen om hun queer-zijn te combineren met de cultuur waarin ze zijn opgegroeid. 'We leerden niet om te praten over onze gevoelens.'

● SHAWINTALA BANWARIE

Een niet meer weg te denken thema in de media: de rechten van homoseksuele, biseksuele, panseksuele, transgender, intersekse en non-binaire/gender-queer Nederlanders, tezamen ook wel 'queers' genoemd. Maar de moeilijke strijd van Hindostaanse queers blijft nog onopgemerkt voor het brede publiek. Dit, ondanks dat de Hindostaanse gemeenschap, die bestaat uit Surinaamse Nederlanders met een Indiase achtergrond en meerdere religies, vrij groot is – er zijn tussen ruim 160.000 Surinaamse-Hindostaanse Nederlanders – en actief

meedoet aan de Nederlandse samenleving.

'Ik kreeg het gevoel dat ik niet openlijk over mijn homoseksualiteit mocht praten', vertelt Kai Bhawanibhiek (31) uit Amsterdam. Hij werkt als beleidsadviseur Diversiteit & Inclusie bij het Universitair Medisch Centrum Utrecht. Bhawanibhiek is ook bestuurslid van Hindostaans & Queer, een stichting die de Hindostaanse queergemeenschap een gezicht wil geven. Hij merkte al tijdens zijn jeugd in Suriname dat hij meer geïnteresseerd was in jongens.

'Toen ik acht, negen jaar was, begon ik een beetje door te hebben dat ik jongens interessanter vond

t onze gemeenschap mij als

dan meisjes. Ik vond het leuker om me op te tutten en om met moeders make-up en kleren bezig te zijn. Mijn ouders en omgeving probeerden me te sturen in mijn gedrag, dat ik mij meer als een jongen moest gedragen. Als kind had ik niet door dat mijn gedrag niet past binnen onze maatschappij, totdat ik ermee geconfronteerd werd door bijvoorbeeld oudere nichten en neven en klasgenoten. O, ik doe dingen die niet oké zijn? Dat soort gedachten doen wel wat; ik werd er wel bewuster van.'

In Suriname bestonden al bars waar homoseksuele mannen en lesbische vrouwen samen konden komen. Toch werd er in zijn omgeving, op school en in zijn familie denigrerend gesproken over homo's en lesbiennes, vertelt Bhawanibhiek. 'Niet in kwade zin, maar als iets van buiten en niet als iets dat je wilt zijn.'

Hij groeide op in een hechte Hindostaanse gemeenschap. Tijdens zijn puberteit zat hij in twee werelden. 'Bij ons werd geleerd dat je als een outcast wordt gezien wanneer je een andere seksuele geaardheid had. Je hoort te doen wat je ouders willen. Als je daarvan afwijkt, ben je niet goed bezig. Daarom heb ik het stilgehouden. Ik hield mijn werelden gescheiden: aan de ene kant was ik de keurige student met goede cijfers, aan de andere kant ging ik vanaf mijn veertiende stiekem daten met jongens. Ik wilde aardig gevonden worden. En dat kon alleen als iedereen dacht dat ik hetero was.'

Taboe en zwijgcultuur

Voor de 41-jarige Trishanka Smaal uit Amsterdam is het gevoel dat je leeft in twee werelden heel herkenbaar. Zij is geboren als jongen en heeft op volwassen leeftijd de stap gezet om de transitie naar een vrouwelijk lichaam te maken. Ze vertelt dat ze al tijdens haar jeugd het idee had dat ze niet in een jon-

genslichaam paste.

'Toen ik vier jaar was keek ik tijdens het baden naar mijn zusje en dacht: wij zijn toch hetzelfde? Maar toen ik naar haar lichaam keek, besepte ik dat ik niet als mijn zusje was. Ik begreep niet hoe we lichamelijk anders waren; ik had echt het gevoel een meisje te zijn.'

'We leerden niet om te praten over onze gevoelens, omdat in de Hindostaanse cultuur eer heel belangrijk is. De dingen die mij leuk leken – koekjes bakken, jezelf mooi maken, je haar doen – werden niet van mij verwacht. Jongens moeten zorgen voor familie en op volwassen leeftijd gaan jagen.'

Ze heeft in Suriname een moeilijke en zware jeugd gehad, waarbij ze op jonge leeftijd seksueel werd

misbruikt in een internaat en werd mishandeld. Ook werd ze op school gepest door Surinaamse klasgenoten, omdat ze te vrouwelijk zou zijn.

'Doordat ik tot mijn vijftiende alleen geweld had meegemaakt, kon ik ook nooit mijn eigen identiteit ontwikkelen. De LHBTIQA+ scene was niet bekend, dat werd gezien als een taboe. Vroeger werden mensen in Suriname vermoord als mensen in de omgeving erachter kwamen dat ze andere seksuele geaardheid hadden.'

Toen ze op haar vijftiende naar Nederland was verhuisd en enkele jaren op haarzelf ging wonen, besloot Smaal eerst uit te kast te komen als homoseksuele man. Het fenomeen transgender was destijds nog vrij onbekend in de

Nederlandse samenleving. Nadat haar oma overleed, belandde ze in een identiteitscrisis.

'Dat was een genadeklap. Ik wilde toen niet meer leven. Ik wilde van het balkon springen, maar kreeg de deur niet open. Toen ben ik televisie gaan kijken en zag een uitzending van Oprah Winfrey over een Indiase jongen die een meisje wilde zijn. Ik herkende mijzelf erin. Oprah zei: 'Er zijn mensen zoals jij. Je bent niet ziek. Je hebt het recht om hier te zijn.' Voor het eerst hoorde ik het woord 'transgender'. Dit veranderde mijn leven.'

Na een transitie-afspraken in het ziekenhuis te hebben gemaakt, duurde het ongeveer zeventien jaar voordat haar transitie compleet was.

Uit de kast komen

Voor Varisha Badloe (23) is de zwijgcultuur rond homoseksualiteit een herkenbaar probleem. 'Binnen de Surinaamse en Hindostaanse cultuur durven mensen niet altijd open over hun seksuele geaardheid te zijn', legt Badloe uit. 'Dat er zo weinig bekend is, komt gedeeltelijk doordat de Hindostaanse queergemeenschap klein is. Maar ook omdat er in de Nederlandse samenleving weinig ruimte wordt gegeven aan queer Hindostanen. In de media zien we namelijk vooral witte queer mensen. Ook wordt er toch vaak vanuit gegaan dat binnen niet-westerse culturen queer-zijn een taboe is – wat niet altijd zo is, maar dit zorgt er ook voor dat queer mensen binnen deze culturen vergeten worden.'

Badloe komt uit Almere en studeert Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ze is zelf lesbisch en is ook bestuurslid bij Hindostaans & Queer. Ze vertelt dat ze sinds haar puberteit eigenlijk wel wist dat ze

'Mijn ouders en omgeving probeerden mij meer als een jongen te laten gedragen'

'Ik wilde van het balkon springen'

op meisjes viel.

Toen ze op de middelbare school een vriendinnetje kreeg, besepte ze dat ze het hier lastig mee zou krijgen. 'Ik kreeg het gevoel dat ik niet aan een bepaald plaatje voldeed: het plaatje waarin een Hindostaanse vrouw samen met een Hindostaanse man een relatie heeft.'

Dit conflict met de Hindostaanse sociale normen en haar eigen gevoelens zette haar aan het denken. 'De relatie met mijn vriendin voelde wel goed. Maar thuis durfde ik niet te spreken over mijn queer-zijn. Totdat ik op mijn veertiende uit de kast kwam. Mijn ouders waren verbaasd, en vonden het helemaal niet goed. Ik heb mijn familie de tijd gegund om het te verwerken. Ik kan het hen ook niet kwalijk nemen. Mijn progressieve familieleden vonden het juist dapper dat ik uit de kast kwam, en steunden mij.'

De kast weer in

Ook de homoseksuelen Kai Bhawanibhiek heeft ervaren dat het thema homoseksualiteit lastig te bespreken is met Hindostanen. Zelfs bij de jongere generatie. Toen hij tijdens zijn studentenjaren actief was bij een Hindostaanse studentenvereniging, merkte hij dat er krampachtig werd omgegaan met homoseksualiteit.

'Ik was lid van het Hindoe Studenten Forum Nederland, waar ik jarenlang heel actief was als bestuurslid. In die tijd wisten een aantal bestuursleden dat ik gay was, maar ik durfde er nog niet openlijk over te praten. Toen er het idee kwam om een evenement te organiseren om homoseksualiteit onder de leden en achterban bespreekbaar te maken, ontstond er veel ophef onder de bestuursleden. Er werd niet expliciet gezegd dat homoseksualiteit niet werd geaccepteerd, maar er werd de hele tijd omheen gedraaid. Dat maakte voor mij expliciet duidelijk dat er geen ruimte voor mijn queer-zijn was bij de vereniging. Tot dan was het onuitgesproken en had ik er vrede mee, een lichte vorm van gescheiden werelden. Maar na de ophef begon het erg te wringen.

'In de media zien we vooral witte queer mensen'

Uiteindelijk ben ik opgestapt als bestuurslid, omdat ik het idee kreeg dat mijn gay-identiteit niet zou worden geaccepteerd.'

Ook bij zijn vrienden en familie kon hij niet over zijn geaardheid praten, vertelt hij. 'In Hindostaanse families wordt ons geleerd: *'Manai ka boli'* Ofwel: 'Wat zullen andere mensen over jou gaan zeggen?' Je wordt van kinds af aan geleerd dat je beter kunt zwijgen, dan er openlijk voor uit te komen. Dus toen ik rond mijn 21e voor het eerst mijn ouders durfde te vertellen dat ik homoseksueel ben, was er gelijk de zorg over wat de omgeving van ons zou gaan denken. Zouden ze gaan oordelen over de familie? Mijn vader was in het begin dan ook heel lang in ontkenning. Mijn geaardheid werd gezien als iets dat ik beter kon verstoppen.'

Uiteindelijk hadden zijn ouders en de rest van zijn familie in Nederland zijn homoseksualiteit stilzwijgend geaccepteerd. In Suriname ligt het nog wat gevoeliger.

'Mijn ouders durven het niet aan hun sociale omgeving in Suriname te vertellen. En er is dan nog steeds de vraag wanneer je gaat trouwen. Er bestaat bij ons veel sociale controle, vooral vanuit de Hindostaanse gemeenschap in Suriname. Mijn ouders hebben hun wereld en hun gemeenschap om mee te dealen. Wanneer ik mijn familie in Suriname bezoek, ga ik dan ook een klein beetje de kast in. Daar heb ik voor nu vrede mee', vertelt Bhawanibhiek.

Het derde geslacht

Het bezoeken van familie ligt ook bij Trishanka Smaal heel gevoelig. 'Voordat ik besloot tot mijn transitie naar een vrouwelijk lichaam bezocht ik niet de hindoekant van mijn familie. Ik heb ook lang een haat gehad tegen hindoes. Maar na mijn transitie besloot ik toch de stap te zetten en hen te bezoeken. Ik zei tegen mijzelf: *'You have to face your demons.'* Een neef kwam naar mij toe en zei dat ik van mijzelf moet houden. Mijn familie was

heel omarmend; ik werd liefdevol opgevangen.'

Smaal voegt toe dat het belangrijk is om te beseffen dat de Indiase cultuur en het hindoeïsme al eeuwenlang het concept van een derde geslacht hebben. 'Het taboe rondom homoseksualiteit en transgenders heeft niks met onze religie en cultuur te maken. Maar mensen wordt aangeleerd dat dit taboes zijn.'

Desondanks blijft transgender-zijn een taboe onder Hindostanen. 'Toen ik een tijd geleden heel graag het Holi-festival wilden vieren in een *mandir* (hindoetempel, red.) was ik niet welkom, omdat ik een transgender ben. Dit was wel pijnlijk, omdat ik eindelijk de hindoe-cultuur wilde beleven, maar desondanks werd buitengesloten.'

Hoe kunnen queer Hindostanen in de toekomst meer geaccepteerd worden? Badloe legt uit: 'Het is belangrijk dat we meer elkaar steunen. Tijdens de Indian History Month, die in juni werd georganiseerd door Hindostaans & Queer en het Sarnamihuis, probeerden we de stemmen van queer Hindostanen te verzamelen en te vergroten. Maar ook in de Nederlandse media mogen queer Hindostanen eindelijk een stem krijgen. De steun en de erkenning moet ook van buitenaf komen.'

Bhawanibhiek is het daarmee eens. 'Queer zijn in Nederland is een westers concept, een soort wit homofeest. Dit beeld volledig en daarmee inclusief maken is een grootse klus. Er is nu nauwelijks ruimte voor queers van kleur op invloedrijke plekken.'

Bij de acceptatie van queer Hindostanen komt veel intersectionaliteit kijken, zegt Badloe. 'We zijn én van kleur én queer. In de wereld is veel racisme, maar ook veel homofobie. Dus als je én van kleur én queer bent, dan loop je tegen meer dingen aan. Ik merk dat dit extra laagje vaak wordt vergeten tijdens discussies over queer en homoseksualiteit. Die inclusiviteit ontbreekt nog vaak in veel queer groepen. Hierdoor kun je je best wel eenzaam voelen als queer van kleur.' ●

'De steun moet ook van buitenaf komen'

LODY VAN DE KAMP

Rabbin en publicist.

‘Meester, zijn dat van die mensen die alle moslimkinderen dood maken?’

Eindelijk is het weer zover, na voorbereidende lesjes en gesprekken over die oorlog, de Jodenvervolging, het onderduiken en de familie Frank: over een paar minuten mag onze klas naar binnen, het Anne Frankhuis in.

Ook de tienjarige Amir wacht met spanning. ‘Lody, achter welk raam zaten ze ondergedoken?’ vraagt hij.

Ik antwoord: ‘Dat raam kun je vanaf hier niet zien. Wij staan nu bij het voorhuis. De onderduikplek was in het Achterhuis.’

Amir knikt. ‘Ja, dat is ook zo.’

Ons gesprekje wordt onderbroken. Een jong echtpaar loopt op ons af en vraagt hoe het bij het Paleis op de Dam komt. Zoals zij mij aanspreken in het Ivriet, het modern-Hebreeuws, zo antwoord ik hen. Natuurlijk hebben ze mij aan mijn joodse ‘uniform’ – mijn keppeltje, mijn baard – herkend en gaan ze ervan uit dat ik hun taal ken.

Amir kijkt belangstellend toe. ‘Lody, waar komen deze mensen vandaan?’

‘Uit Israël, ze spreken Ivriet.’

Amir trekt bleek weg en stapt meteen op de meester af. Zijn vingervijst wijst in de richting van de

twee toeristen die nog net niet om de hoek zijn verdwenen.

‘Meester, daar. Die daar! Zijn dat van die mensen die alle moslimkinderen dood maken?’

De angst van Amir is voelbaar. Terwijl we het Achterhuis ingaan, zegt de meester: ‘Ja, Lody, hier ligt nog wat werk voor ons.’

En dan de andere kant, over hoe onveilig Joodse kinderen zich voelen binnen hun niet-Joodse schoolomgeving. Beste lezer, let wel: het onderzoek gaat over hoe onveilig zij zich *voelen*. Niet of zij in werkelijkheid ook onveilig *zijn*.

Yente doet haar verhaal. Ze nam eens een vriendin mee naar huis. Deze vriendin zag een mezeza – een joods tekstkokertje – aan de deur hangen en heeft Yente daarna op school nooit meer aangekeken.

Yente: ‘Ik vroeg toen: ‘Wat is er aan de hand?’ Toen zei ze: ‘Jij bent Joods, ik wil niks met jou te maken hebben.’

Dat was voor Yente een vervelende ervaring. ‘Ik heb het inmid-

dels verwerkt, maar je draagt het altijd met je mee. Ik weet gewoon dat, waar ik ook kom, er kans is dat mensen mij anders behandelen.’

Anouk vertelt over haar angsten op de basisschool. Zij maakte daar een turbulente periode mee. ‘Mijn broertje en ik waren de enige Joodse kinderen op school. Daardoor werden wij vaak gepest. Ik herinner me nog dat we heel hard naar huis renden. Ik was bang dat ze wisten waar we woonden en vervelende dingen gingen doen.’

Gewoon in ons Nederland. Een tienjarig knulletje wordt beheerst door angst voor loslopende ‘moordenaars van moslimkinderen’ op een Amsterdamse gracht. Een Joods meisje leeft met die angst dat haar op enig moment toch iets wordt aangedaan, omdat ze Joods is.

De meester zegt tegen mij: ‘Lody, hier ligt nog wat werk voor ons.’ Ja, inderdaad. Veel van die angsten – die lang niet altijd ont-

staan door de werkelijkheid, maar veel meer door onterechte voorstellingen van de waarheid – moeten en kunnen bestreden worden.

Het onderzoek doen naar en het opsommen van incidenten over moslimhaat en antisemitisme heeft een functie. Maar net als bij sommige medicijnen kan de bijwerking kwalijker zijn dan de kwaal zelf.

Doordat met name sommige belangenorganisaties, ongenueanceerde media en politieke stromingen iedere gebeurtenis uitgebreid in de belangstelling brengen, en door al die onderzoeken, wordt een angstcultuur gekweekt die mogelijk nog kwalijker is dan de haat waarover het gaat. Verkeerde beelden en uit hun context geplaatste gebeurtenissen scheppen angstbeelden bij de jonge Amirs en Anouks, die gemakkelijk ook weer omslaan in boosheid of, erger nog, in haat.

‘Hier ligt nog werk voor ons.’ En wat is dat werk, dan? Dat is het bij elkaar brengen van de Anouks, de Amirs en al die andere honderden kinderen die met dit soort angsten in de klas zitten. En hun over hun angsten laten praten. Zo komen ze erachter dat de wereld om ons heen helemaal niet zo gevaarlijk is als hen wordt voorgeschoteld. ●

Armeens-Koerdisch-Turkse dialo Alpen

EEN VAN DE DEELNEMERS AAN DE DIALOOG IN HET VOORMALIGE PALEISHOTEL CAUX PALACE (BEELD: TAYFUN BALCIK)

In het Zwitserse bergdorpje Caux komen ieder jaar verschillende vredesinitiatieven bij elkaar, waaronder een initiatief van Armeniërs, Koerden en Turken.

Kanttekening-journalist Tayfun Balcik was er, net als enkele mede-deelnemers, niet voor de eerste keer bij – voor de vierde keer zelfs – en vroeg de anderen naar hun persoonlijke ervaringen.

**‘Ik dacht mijn vijanden te confronteren,
maar ging weg met nieuwe vrienden’**

og op hoog niveau: de Zwitserse

Ik dacht in 2017 mijn vijanden (Turken, red.) te confronteren, maar verliet Caux met nieuwe vrienden', zegt de Armeense Arsho Tenbelian (35), die voor een ontwikkelingsorganisatie in Libanon werkt, over de eerste keer in haar leven dat zij Turken ontmoette. Ze besprak toen in Caux gelijk het zwaarste onderwerp tussen Turken en Armenen: de Armeense Genocide. Dat zorgde voor een 'intense' dialoogronde.

'Ik was er niet voor een vriendelijk gesprek over koetjes en kalfjes. Ik ging het gesprek aan om hen te confronteren met onze geschiedenis', aldus Tenbelian. Dat gesprek ging er heftig aan toe. Er werd geschreeuwd en gehuild.

'Jullie hebben mijn grootouders vermoord en verkracht, ons land afgepakt, geven het niet terug en zeggen niet eens sorry', zei één van de Armeense deelnemers toen tegen de Turken. Er heerste onbegrip onder Turken, waarvan sommigen uit Nederland kwamen. 'Hoe kunnen we vanuit Nederland land geven aan jullie?', antwoordde een van hen verontwaardigd.

'Die eerste dag in 2017 was echt een rotzooi. Ik heb me toen ook geïntroduceerd als vierde generatie overlever. De reden daarvoor is dat onze gemeenschap altijd in de overlevingsstand heeft gestaan. Het hele idee dat we onze identiteit aan het verliezen is heel sterk', zegt Tenbelian.

Nu, een aantal jaren later, is de situatie kalmer en gemoedelijker. In de vredige achtertuin van Caux Palace nuttigen de deelnemers van dit jaar het avondeten: kaasfondue met brood.

Naast Tenbelian zit de Armeense Vana Minassian (24), die voor een internationale vredesorganisatie werkt en er in 2017 ook bij was. 'Ik was dat jaar eigenlijk alleen maar in shock van wat ik zag

en vooral stil. Ik wilde dingen zeggen, maar wist totaal niet wat. Het keerpunt was toen de Turkse deelnemer Ayse* – niet haar echte naam – huilend zei dat ze niet kan vatten hoe een persoon haar kan haten zonder te kennen. Ik moest toen opeens ook huilen', aldus Minassian.

Ayse, die aan de tafel tegenover een sigaretje rookt, staat op en omhelst Vana. 'Wat ik ook zo interessant vond, is dat er toen Turken waren die zich heel bewust waren over de Armeense Genocide, en zich ook actief inzetten voor meer bewustwording over die geschiedenis.' Ze had dit totaal niet verwacht.

Opheffen van blokkades

Ayse, een Turkse universiteitsmedewerker, vertelt ook over die botsing uit 2017. Dat doet ze in de dalende trein van Caux naar Montreux, op weg naar het Montreux Jazz Festival dat ieder jaar in juli plaatsvindt.

'In Turkije heb ik Koerdische, Griekse en Armeense vrienden, maar de bijeenkomst met Armeniërs uit de diaspora was anders. Ik werd voor het eerst geconfronteerd met hun vooroordelen en persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor wat meer dan honderd jaar geleden is gebeurd. Als vrouw en feminist werd ik van verkrachting beschuldigd', zegt ze.

Ze moest ervan huilen. 'Ik had nog nooit zo'n vorm van discriminatie meegemaakt. Nu ik terugdenk, kan het feit dat ik zoiets nog nooit heb meegemaakt ook te maken hebben met mijn geprivilegieerde positie als kind van een middenklassefamilie uit Izmir. Maar de dagen daarna zijn de banden met de Armeniërs versterkt. En dat was ook het doel. Vijf jaar later zijn we weer hier, en is er helemaal geen spanning meer tussen ons. Onze identiteit is geen blokkade meer tussen ons. En dat

'Mijn beeld dat het idee van de 'monsterlijke Turk' niet correct was, werd bevestigd'

is met deze nieuwe ontmoeting sterker geworden.'

De Turks-Koerdische filmmaker Umut Bozyil (31) bezoekt nu voor de derde keer een Zwitserse dialoogbijeenkomst. Hij heeft een documentaire gemaakt over geïslamiseerde Armeniërs in Diyarbakir, *The Waiting*, die in 2015 en 2016 op eerdere bijeenkomsten van de groep werd vertoond.

'Mijn documentaire had een grote impact op de Armeniërs die er waren. Mensen gingen huilen. Ze hadden toen ook meegedaan aan een wandeling op de berg Musa Dag in Adana. Daar waren in 1915 Armeniërs heengegaan, op de vlucht voor de genocide. Ze verzetten zich er wekenlang tegen het Ottomaanse leger, totdat ze werden geëvacueerd door de Franse marine. Dat verhaal is heel belangrijk voor hen. Het is een verhaal van verzet en overleving tijdens de genocide. De Libanese Armeniërs die we hier treffen, zijn de kleindochters en kleinzonen van die overlevers.'

Bozyil ziet nationalisme als een 'grote blokkade' voor dialoog. 'Ik denk dat ontmoeting en gesprekken uiterst noodzakelijk zijn voor verandering', zegt hij. Hij wijst naar verderop in de trein. Daar zit Nareg Hanneyan (25), een

Armeense onderwijzer uit Libanon die nu Armenologie doceert aan Armeniërs in Marseille.

'Juist omdat ik Nareg ken, verandert mijn wereldbeeld. De wereld is altijd meer dan één. Het Koerdische landschap is niet alleen Koerdisch. Het is ook Armeens en Assyrisch. Nationalisme brengt ons nergens. Het komt niet overeen met het vrije leven en de wetenschap. Met nationalisme krijg je alleen maar pijn.'

Met dat laatste is Hanneyan het niet helemaal eens met Bozyil, die zichzelf herpakt en een uitspraak aanhaalt van de Russische revolutionair Vladimir Lenin over 'het zelfbeschikkingsrecht van gekoloniseerde volkeren'. Bozyil: 'Bevrijdingsnationalisme is wat anders dan nationalisme vanuit superioriteitsgevoelens. Maar het is een dunne grens, die vaak overschreden wordt door alle partijen.'

Voor Hanneyan is het de tweede keer in Caux. Hij heeft nog geen 'grote confrontaties' meegemaakt, vertelt hij. Hanneyan kwam via Tenbelian en Minassian achter het initiatief in Caux. Hij had net als hen helemaal geen interactie met Turken. 'Ondanks de negatieve verhalen waar ik mee ben opgegroeid, had ik nooit iets negatiefs met Turken meegemaakt. Ik

geloofde niet dat het idee van de ‘monsterlijke Turk’ correct was. Mijn beeld werd bevestigd op mijn eerste keer in Caux, in 2018. Ik wilde het zelf ervaren en ook hun perspectief horen.’

In 2018 vertelde hij, eenmaal terug in Libanon, aan mede-Armenen over Turken en Koerden die voor de erkenning van de Armeense Genocide zijn. ‘Ik vind dit belangrijk, het creëren van bewustwording over deze geschiedenis. Vrede is volgens mij ook een mindset. Het gaat er niet alleen om de gebeurtenissen van 1915 een genocide te noemen. Dat punt is heel belangrijk, maar we moeten ook komen tot een gelijkwaardige denkwijze.’

Hannevan bedoelt daarmee de culturele erkenning van ‘het Armeense landschap’ waar Turken en Koerden in Turkije nu tussen leven. ‘De kerken, het culturele erfgoed van Armeniërs in de architectuur, het eten, de muziek. Het moet veilig zijn om dat daar (in Turkije, red.) ooit te kunnen zeggen.’

Hij maakt een strikt onderscheid tussen het Turkse volk en de Turkse regering. ‘Echte verandering komt van onderop, zoals wij hier in Caux dat doen. Het is voor mij belangrijk dat dit initiatief ook voor het algemene publiek bereikbaar wordt, zodat het ooit mainstream kan worden. Het scheppen van vertrouwen tussen Armeniërs, Koerden en Turken is belangrijk, zodat de komende generaties zich makkelijker kunnen aansluiten bij onze dialoog.’

Breder publiek aanspreken

Terug naar de eettafel. Volgens Ayse is er in Turkije niet echt de ruimte om de dingen vrijuit te bespreken, zoals hier in Caux. De huidige regering van president Erdogans AKP-partij en de ultranationalistische coalitiepartner MHP staat dat niet toe, zegt ze.

‘Deze conservatieve groepen die de problemen veroorzaken – de aanval op de vrijheid van meningsuiting, vernauwing van de publieke ruimte – lijken onbereikbaar. Dit is geen specifiek Turks probleem. Het populisme groeit

EEN VAN DE DEELNEMERS AAN DE DIALOOG (BEELD: TAYFUN BALCIK)

overal op de wereld. Kijk bijvoorbeeld naar de abortuswetgeving in de Verenigde Staten, die nu weer ter discussie wordt gesteld.’

Bozyil knikt instemmend. ‘Door de torenhoge inflatie in Turkije kunnen Turken nu niks meer kopen. Ze kunnen zichzelf niet eens meer voeden. Dit zou Turken aan het denken moeten zetten: wat voor nationalisme is dit, waardoor je niks meer kan betalen? En toch stemmen veel mensen nog steeds op AKP en MHP, hoewel deze partijen volgend jaar, als er weer verkiezingen zijn in Turkije, vast minder stemmen zullen krijgen.’

Bozyil gelooft dat de verandering in Turkije niet vanuit de oppositie komt, maar doordat Erdogan zelf de mist in zal gaan en Turkije naar de afgrond brengt. ‘Hij graaft zijn eigen graf.’

Ayse gelooft alleen maar in de gemeenschappelijke waarden waar zij zich als vrouw, feminist en mensenrechtenactivist verbonden mee voelt. ‘Deze waarden, die tot duurzame vrede leiden, komen in Caux allemaal bij elkaar. We laten onze vooroordelen achter ons en gaan zonder conflict terug naar huis. Daarom moeten we vaker

‘Ik maakte mee dat de haat die we van huis uit hebben meegekregen ook te ontleren is’

samen zulke evenementen organiseren. Niet alleen maar historische lezingen, maar ook films, ateliers, literatuurfestivals, enzovoort, zodat je een breder publiek kunt aanspreken.’

Tenbelian wijst naar het ontbreken van fondsen voor zulke evenementen. De goede zaak heeft mensen nodig die erin geloven, maar ook geld om bijeenkomsten te kunnen organiseren.

‘Persoonlijk ben ik erg gegroeid, na de ontmoetingen in 2017 en 2018. Zo ging ik naar Nederland, waar ik verbleef bij een

Turkse deelnemer uit Rotterdam. Ik heb de familie van een andere Turkse deelnemer uit Den Haag ontmoet. Ik ben heel hartelijk ontvangen. Het zou mooi zijn als meer Armeniërs kunnen meemaken wat ik heb meegemaakt. Dat de haat die we van huis uit hebben meegekregen ook te ontleren is.’

Minassian: ‘Dat je ziel al die historische trauma’s verwerkt, dat zorgt voor innerlijke vrede.’

**Gefingeerd. Echte naam bij de redactie bekend.*

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

**Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs**

**Medische Keuring
Levensverzekering**

**Verzuim &
Re-integratie**

**Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven**

Bonaire maant het Rijk de verarmingsplicht'

DE STAD KRALENDIJK IN BONAIRE (BEELD: WIKEMEDIA COMMONS / CHRIS FAVERO)

De consumentenbond van Bonaire daagt de Nederlandse staat voor de rechter. Deze Nederlandse gemeente wil dat het Rijk wat doet aan de verarming op het eiland. Intussen duwt de inflatie mensen dieper het moeras in. 'Het water komt aan de lippen.'

● EWOUT KLEI

Huurprijzen en voedselprijzen, vooral van groente en fruit, rijzen op de 'bijzondere gemeenten' Bonaire, Sint Eustatius en Saba – de zogenoemde BES-eilanden – de pan uit. Omdat het inkomen van de lokale bewoners nauwelijks stijgt, is er sprake van een sterke daling van de koopkracht. Unkobon, de consumentenbond van Bonaire, heeft advocate Channa Samkalden van het Amsterdamse advocatenbureau Prakken d'Oliveira onder de arm genomen om de Nederlandse staat voor de rechter te dagen.

Tot 10 oktober 2010 maakten wat nu de BES-eilanden heten deel uit van de Nederlandse Antillen. Daarna zijn ze bijzondere gemeen-

tes geworden, wat betekent dat deze eilanden meer moeten integreren met Nederland. Toch is het leven er heel anders. Bijvoorbeeld hoe het verkeer geregeld is. Er zijn geen stoplichten op Bonaire, vertelt de gepensioneerde leraar Artie de Vries (76), betrokken bij Unkobon: 'Ik hoop dat die stoplichten er nooit zullen komen. Op Bonaire is het leven rustiger. Het levens-tempo is er anders. We gaan hier anders met elkaar om.'

Maar de belangrijkste verschillen met Nederland zijn sociaaleconomisch van aard. Op de BES-eilanden betalen mensen met de dollar, niet met de euro. De lonen en uitkeringen liggen er veel lager dan in Nederland. Ook het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden ligt een stuk lager dan in Nederland: op Bonaire was

dat omgerekend zo'n 25.900 euro in 2020, tegenover 32.400 euro in Nederland. Officiële cijfers over de armoede op Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn er niet, maar diverse kritische rapporten laten zien dat het armoedeprobleem maar niet verdwijnt. Hoewel het kabinet al jaren belooft de kwaliteit op de eilanden te zullen verbeteren, is dit tot nu toe nauwelijks gelukt. Dit blijkt ook uit een rapport uit 2021 van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid hierover.

Alles wordt duurder

Wietze Koopman (71), die twintig jaar geleden naar Bonaire verhuisde, houdt zich voor Unkobon bezig met deze rechtszaak. Voor hem is de zaak een laatste redmiddel: 'We hebben van alles gepro-

ng te keren: 'Nederland heeft de

beerd. Met bewindslieden en Nederlandse parlementariërs gepraat, maar niet met een voor ons bevredigend resultaat. We kampten al tijdenlang met hogere prijzen, maar dankzij de oorlog in Oekraïne is alles nóg duurder geworden. Er moet wat gebeuren. Nederland heeft de plicht om ook in Caribisch Nederland het sociaal minimum te garanderen. Het water komt aan de lippen.'

Janny Rombley (33), welzijnswerker bij sociaal hulpverleningscentrum Sentro Akseso Boneiru: 'Dankzij de inflatie is het voor veel mensen op de eilanden moeilijker geworden. Alles is duurder geworden, maar de lonen liggen hier heel laag en zijn ook nauwelijks omhoog gegaan. Veel mensen wonen in een sociale huurwoning. Zulke woningen zijn een stuk goedkoper dan de onbetaalbare woningen in de vrije sector, en toch houden mensen maar weinig geld over en hebben ze aan het einde van de maand geen geld meer. Mensen kunnen gelukkig lenen van de supermarkt als ze hun boodschappen niet kunnen betalen, maar deze leningen moeten ze uiteindelijk wel terugbetalen.'

Voor al groente en fruit zijn heel duur geworden, vertelt De Vries. Enkele jaren terug kostte een meloen nog 4 dollar, nu is dat 12 dollar geworden. Vanwege die hoge prijzen eten veel mensen geen groente en fruit meer, of heel weinig.

'Het voedingspatroon op de eilanden is heel eenzijdig, heel ongezond. Het leidt vaak tot obesitas. Bij oudere mensen maar ook bij kinderen. Daarnaast gaan veel kinderen zonder ontbijt naar school. Ik als oud-leraar weet: zonder ontbijt kunnen kinderen zich minder goed concentreren, en dat leidt tot slechtere schoolprestaties.'

Rombley: 'De problemen waar wij als opbouwwerkers mee te maken hebben, hangen nauw met elkaar samen. De achterliggende

'We willen als Kamer scherp krijgen wie welke verantwoordelijkheid heeft'

PAK DRUIVEN. EEN KILO IS BIJNA 10 EURO (BEELD: WIETZE KOOPMAN)

oorzaak is armoede. Kinderen die met een lege maag naar school gaan presteren slechter. Soms leiden slechte prestaties tot schooluitval. *Dropouts* hangen op straat rond, en kunnen in de criminaliteit belanden. En dankzij de hoge huizen- en huurprijzen besluiten arme Bonairianen met z'n allen in één woning te gaan wonen, soms met drie generaties. Als je met z'n allen op een kluitje woont, kan dit leiden tot spanningen – en die kunnen soms weer leiden tot huiselijk

geweld.'

Haar collega Gielbert Alberto (48) legt uit hoe lastig het is om hier goed de vinger op te leggen: 'Heel veel mensen op Bonaire schamen zich ervoor om over hun benarde levenssituatie te vertellen. Ze houden de schone schijn op. Van buiten ziet het huis er mooi uit. Maar binnen vind je allerlei problemen.' Volgens Alberto hebben veel mensen twee banen om rond te kunnen komen. En besluiten veel alleenstaande moeders

om fulltime te gaan werken. 'Het gevolg: hun kinderen blijven hangen op straat. En kunnen in de verleiding komen om aan de alcohol of de drugs te geraken, met alle problemen van dien.'

Koloniale mentaliteit

De BES-eilanden plukken nauwelijks de vruchten van hun nauwere relatie met Nederland sinds 10 oktober 2010, maar hebben wel te maken met nieuwe Nederlandse regelgeving. 'Het is echt een jungle om zicht te krijgen welke regels in Europees Nederland ook van toepassing zijn in Caribisch Nederland, en welke niet', legt D66-Kamerlid Jorien Wuite (57) uit, die Koninkrijksrelaties in haar portefeuille heeft. 'Op 10-10-10 werden de BES-eilanden bijzondere gemeenten, maar ze hebben ook nog steeds te maken met oude regels uit de tijd van de Nederlandse Antillen. Het zit hem vaak in de details. Welke taken hebben de Nederlandse departementen? En wat ligt bij de lokale politiek zelf? Armoedebestrijding is een taak van de lokale overheid, maar het minimumloon is weer een taak van de landelijke overheid. Het is kortom erg complex. We willen als Tweede Kamer scherp krijgen wie welke verantwoordelijkheid heeft, zodat we de problemen effectief kunnen aanpakken.'

De Kamer heeft voor het einde van het jaar een volledig overzicht aangevraagd van alles op het gebied van wetgeving en wat er moet verbeteren, vervolgt Wuite. 'De Bestuursakkoorden met afspraken over de verbetering van sociale voorzieningen zijn gemaakt en naar de Kamer toegestuurd. Ter verbetering van de sociale voorzieningen en omstandigheden heb ik ook een debat over dit onderwerp aangevraagd. Daar zullen zowel de minister van Armoedebestrijding als de staatssecretaris Koninkrijksrelaties bij aanwezig zijn.' De verbetering moet sneller, benadrukt

de D66-parlementariër.

Als gevolg van de nauwere relaties met Nederland zijn vissers op Sint Eustatius van hun inkomen beroofd, zegt Kenneth Cuvalay (70). Hij is geboren en getogen op Sint Eustatius en heeft hier jaren gewerkt voor de psychiatrische zorg. Tegenwoordig woont hij in Tilburg. Dankzij de strenge Europese regels inzake visserij, die nu ook voor de BES-eilanden gelden, mag je nu niet meer zomaar ergens vissen. 'Vissers, die eeuwenlang ongestoord hun werk konden doen om daarmee hun gezinnen te onderhouden, staan nu plotseling met lege handen.' Dit is volgens Cuvalay de schuld van het centralistische beleid uit Den Haag, dat mensen sociaal en economisch kansloos maakt. Ook de lokale handel van Sint Eustatius met het naburige eiland Saint Kitts, die eveneens enkele eeuwen oud is, is door Nederlandse bemoeienis aan banden gelegd, vervolgt hij. 'De reis op zee zou te gevaarlijk zijn.'

Cuvalay is voorzitter van de afdeling van Ubuntu Connected Front op Sint Eustatius. Deze zwarte politieke partij is in Europees Nederland niet in de diverse gremia vertegenwoordigd, maar kreeg meer dan de helft van de kiezers op Sint Eustatius achter zich. Ook zet Cuvalay zich in voor de herinnering aan het slavernijverleden. Hij voert hij onder meer actie tegen de graafactiviteiten bij de begraafplaats Golden Rock om de graven van tot slaaf gemaakten te beschermen.

'Het Nederlandse beleid is nog steeds koloniaal en institutioneel racistisch', vertelt hij. 'Dankzij de massale immigratie van witte Nederlanders naar de eilanden zijn de huizenprijzen en huurprijzen enorm gestegen. De rijke witte Nederlanders behandelen de oorspronkelijke bewoners vaak als tweede of derderangs burgers, en verdringen hen van de woningmarkt. Het is eigenlijk een vorm van etnische zuivering.'

Rombley en Alberto zijn voorzichtiger in hun bewoordingen. Rombley vindt het lastig om Nederland van institutioneel racisme te beschuldigen, want armoede is een probleem waar iedereen op de eilanden mee te maken kan krij-

gen. Het gaat volgens haar niet om de tegenstelling tussen zwart en wit. Alberto beaamt dit: 'Het fenomeen institutioneel racisme bestaat, dat heeft de toeslagenaffaire in Nederland heel duidelijk laten zien. Maar je moet het wel goed bewijzen. Dat Nederland ons laat stikken omdat we zwart zijn, voor die bewering is vooralsnog geen bewijs.'

De Vries vindt echter dat Cuvalay een punt heeft, wat betreft zijn kritiek op het kolonialisme. 'Na 10-10-10 zijn er veel witte Nederlanders naar de BES-eilanden gekomen om er te werken, om er geld te verdienen of om er een stage te lopen. Nederlanders die echt willen integreren in de maatschappij – die heb je ook – gaan Papiaments leren en beseffen dat het leven hier anders is. Maar lang niet alle witte Nederlanders zijn zo. Er zijn ook mensen met een – inderdaad – koloniale mentaliteit, die precies menen te weten hoe het zit, hoe het leven hier geregeld moet worden. De Bonairianen zijn bescheiden, geen mensen die snel ruzie maken. Ze laten zich gemakkelijk overbluffen door de directe Nederlandse manier van werken.'

De toekomst

Welzijnswerker Alberto hoopt 'van ganser harte' dat advocate Channa Samkalden voor consumentenbond Unkobon de rechtszaak winnen zal. 'Nederland moet zijn afspraken nakomen. Vanwege de inflatie is de koopkracht enorm gedaald. Dat moet gecompenseerd worden. De armoede loopt de spuigaten uit. We hebben geen grip meer op de zaak. Het is een rotzooi, dat moet ik eerlijk zeggen.'

Zijn collega Rombley beaamt dit. 'We hoeven geen luilekkerle-

ventje, maar willen wel kunnen leven. Dat is nu nauwelijks mogelijk. Ik wil dat mensen hier zich geen zorgen meer hoeven te maken of ze het einde van de maand wel kunnen halen, financieel gezien, en niet meer geld hoeven te lenen bij de supermarkt om hun boodschappen te kunnen doen.'

'Ik hoop op een uitspraak à la Urgenda', zegt Koopman. De Hoge Raad dwong in 2019 de Nederlandse staat om zich aan de klimaatdoelstellingen te houden en de uitstoot van broeikasgas met 25 procent te verminderen. Koopman hoopt dat de rechter de Nederlandse staat nu dwingt om voor de mensen op de BES-eilanden een sociaal minimum te garanderen. 'Het hoeft niet gelijk te zijn met Nederland, maar wel gelijkwaardig, gebaseerd op de kosten van het levensonderhoud.' Hij denkt dat het met de kosten voor Nederland ook wel mee zal vallen. 'Op de hele begroting stellen de BES-eilanden niets voor. 0,4 miljard euro, op een begroting van 350 miljard euro.'

D66-Kamerlid Wuite wil als wetgever geen uitspraak doen over een rechtszaak die nog loopt, maar vertelt dat ze de rechtszaak van Unkobon met grote belangstelling zal volgen. Ze vindt dat elke burger het recht heeft op een sociaal minimum. Daarom heeft ze er tijdens een debat en naar aanleiding van een brief van Unkobon weer vragen over gesteld.

'Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn geen Europees Nederland. Het is een ander continent, een andere economie. De regels daar zullen altijd een beetje anders blijven', zegt ze. 'We moeten rekening houden met lokale omstandigheden.

Maar tegelijkertijd: de overheid heeft de plicht om verantwoordelijkheid te nemen. Er hoeft geen Nederlandse standaard op de BES-eilanden te gelden, maar de eigen standaard daar moet wel gebaseerd zijn op de uitgangspunten, normen en waarden die ook in Europees Nederland gelden. We accepteren geen tweederangs burgers. Wat ik heel belangrijk vind is het contact met lokale politici. Dan weten wij waar zij mee zitten, en weten wij als Kamerleden ook waar het kabinet onvoldoende oog voor heeft.'

Cuvalay van Ubuntu Sint Eustatius hoopt eveneens op de garanderen van een sociaal minimum zoals in Nederland, want Nederland is mede verantwoordelijk voor de armoede op de eilanden. Maar belangrijker is dat de Nederlandse opstelling 180 graden draait. 'Ik hoop dat Nederland op gegeven moment zal inzien wat goed voor de regio is, in plaats van dat Nederland bepaalt wat goed voor de regio is. Die koloniale houding moet fundamenteel veranderen.'

Oud-docent De Vries is sceptisch. 'Het wordt steeds drukker op de BES-eilanden. Nederlanders hebben Bonaire ontdekt, maar mensen in het Caribische gebied en Latijns-Amerika ook. Daarom wil de Nederlandse regering de eilanden niet te rijk maken, door hogere lonen en hogere uitkeringen, want ze vreest een aanzui-gende werking.'

Begin juli schoot de coalitie een motie af om in Bonaire, Sint Eustatius en Saba in 2023 een aan Europees Nederland gelijkwaardig sociaal minimum in te voeren. Tegen NRC zegt een kabinetswoordvoerder te waken voor een 'te snelle en grote verhoging', want dit zou negatief zijn voor de lokale economie en arbeidsmarkt. Sowieso zou een stelselwijziging niet van de ene op de andere dag gerealiseerd zijn.

**THOMAS
VON DER DUNK**

Publicist.
Cultuurhistoricus.

Noem Poetin niet meer ‘president’

Het komt niet vaak voor dat ik het met de aanhangers van Vladimir Poetin eens ben. Maar een recente suggestie van de Russische Liberaal-Democratische Partij (LDP) – liberaal noch democratisch, maar gewoon extreem-rechts – kan ik van harte onderschrijven.

De titel ‘president’ acht de LDP voor Poetin namelijk veel te westers, omdat die voor een staatshoofd voor het eerst aan het eind van de achttiende eeuw gebruikt is, en wel voor de Amerikaanse president George Washington. Beter zou het volgens de LDP zijn om Poetin in het vervolg met het authentiek Russische begrip ‘*pravitel*’ aan te duiden: heerser.

En inderdaad: van een president, waar toch altijd een zweem van westers democratisch denken omheen hangt, heeft Poetin de Veroveraar weinig weg. Hij meet zich nu al het liefst met Peter de Grote, en Iwan de Verschrikkelijke volgt straks vast ook. Maar waarom in plaats van ‘heerser’ dan niet gewoon ‘despoot’? Gezien de bloed-dorstige tsaren in wier voetsporen Poetin treden wil, lijkt mij dat pas écht adequaat.

Ook moet Vladimir de Verschrikkelijke dan natuurlijk wel zijn garderobe aan zijn nieuwe titulatuur aanpassen. Met zijn verach-

ting voor democratische decadentie kan hij toch moeilijk zo’n pak met stropdas blijven dragen – het kleurloze kostuum van de westerse burgerman, waarvan de opmars in de negentiende eeuw tijdens de industriële revolutie parallel liep met de opmars van rechtstaat en democratie?

Een martiale heerser ziet er toch echt anders uit. Een met geroofde juwelen bezette pelsmantel plus kozakkenlaarzen en een berenmuts lijken mij dan toch het minste om zich van fletse consultant-types als Wopke Hoekstra te onderscheiden.

Want dat blijft natuurlijk toch opvallend: hoezeer niet-westerse dictators zich, ondanks hun gescheld op het Westen, toch als westerse democraten blijven kleden. Kennelijk blijft dat toch op een bepaald vlak ook voor hen de norm. Dat geldt niet alleen voor Poetin, maar eveneens voor paladijnen als Assad. Wijlen de Zimbabwaanse dictator Mugabe gaf zijn hele leven af op de verjaagde Britse kolonisten, maar het liefst kleepte hij zichzelf als een Britse gentleman. Alleen zo verwachtte hij kennelijk om voor vol te worden aan gezien.

De Chinezen hebben het ooit met het Mao-pak geprobeerd, maar Xi doet daar niet aan, en hetzelfde gold al voor zijn voorgangers. Om de hoek kiezen alleen de Noord-Koreaanse Kims voor eigen

‘Despoot’ lijkt
mij pas écht
adequaat

klederdracht.

Er zijn, als het om klederstijl gaat, eigenlijk maar vrij weinig antiwesterse autocraten die de westerse mode-invloed bewust weerstaan. De archaïsche sjeiks op het Arabisch schiereiland behoren tot de uitzonderingen, waarbij de extreme klimatologische omstandigheden ter plekke ongetwijfeld een handje helpen. Maar de islamitisch-Ottomaanse revival van Erdogan past kennelijk prima in een maatkostuum. Met een sultanstulband heeft hij zich althans nog niet in het publiek vertoond.

In veel gevallen komt het niet-westerse aspect hoofdzakelijk tot uitdrukking in eigen hoofddekels, zoals in Iran, India of Indonesië. Traditionele kledij blijft hooguit gereserveerd voor bijzondere gelegenheden – alsof men zich daarvoor schaamt, en het aantrekken van een Japanse kimono intussen

als een soort verkleedpartij beschouwt.

Dat laatste geldt natuurlijk ook voor de traditionele, pre-industriële kledij in het Westen zelf. Die fameuze hermelijnen mantel heeft in Nederland een koning ook maar één keer in zijn leven om: bij zijn inhuldiging. Ook de bekleeders van archaïsche ambten, die bij de denkwereld van de tijd van voor de Franse Revolutie horen, gaan bij ons in het dagelijkse leven zakelijk als burgerman gekleed. De mannen althans – voor vrouwen bestaat er veel meer speelruimte, waar voor mannen alleen elke kleur is toegestaan mits het om zwart gaat.

Net als voor de wereldwijde dominantie van het Engels illustreert ook de wereldwijde dominantie van het pak hoezeer de westerse cultuur nog steeds toonaangevend is. Daarvan getuigt eveneens het feit dat de westerse instituties vrijwel overal in naam en uiterlijke vorm zijn gekopieerd. Ook daar waar de facto totaal niet van democratie sprake is, doet men bij voorkeur toch alsof. Bijna overal worden ‘verkiezingen’ gehouden, en vrijwel elk niet-erfelijk staatshoofd, hoe tiranniek ook, heet officieel president.

‘Heerser’ in plaats van ‘president’: als Poetin die stap inderdaad neemt, breekt hij ideologisch veel openlijker met het Westen dan zelfs zijn mondiale rivaal in Peking tot nu toe heeft gedurfd.

Indiase moskeeën in de verdrukking van de hindoe-nationalisten'

● SHAWINTALA BANWARIE

DE GYANVAPI-MOSKEE IN DE INDIASE STAD VARANASI (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / OASIS.54515)

Indiase hindoe-nationalisten willen de Gyanvapi-moskee, in de voor hindoes heilige plaats Varanasi, ombouwen tot hindoetempel. Gematigde hindoes hekelen de plannen en waarschuwen dat de moslimminderheid in India steeds meer gemarginaliseerd raakt. Ook in Nederland zijn er hindoes die vrezen dat hun geloof door Indiase extremisten wordt gekaapt. 'Ik vermoed dat onze goden zich schamen voor deze stommelingen.'

In mei startten hindoe-nationalisten in India een petitie om moslims tegen te houden om te bidden in de Gyanvapi-moskee. Volgens deze hindoes was het gebouw ooit een hindoetempel, die werd verwoest in de zeventiende eeuw tijdens de islamitische overheersing. Dit leidde tot veel discussie onder hindoes in India; er werden op meerdere plekken in het land rechtszaken aangespannen om de Gyanvapi-moskee om te bouwen tot een tempel.

Ook binnen de Indiase regeringspartij BJP wordt warmgelopen voor zulke plannen. Een regionale partijprominent riep twee jaar gele-

den al op om de Gyanvapi-moskee om te bouwen. Een lid van de hindoe-radicalen RSS-beweging – gelieerd aan de BJP – riep zelfs op om met bulldozers de moskee tegen de vlakte te werpen.

De Gyanvapi-moskee is niet de enige moskee waarover radicale hindoes rechtszaken aanspannen. Volgens hindoe-nationalisten zijn duizenden moskeeën in India gebouwd op een plek waar vroeger een tempel stond. Al deze moskeeën moeten 'weer' in een tempel worden veranderd. Pas dan is er historische gerechtigheid behaald tegen de islamitische 'vijand' – ook al toont onderzoek dat de Moghul-vorsten en

andere islamitische overheersers nog geen honderd tempels hebben veranderd in een moskee.

Volgens artiest en activist Pravini Baboeram (37) is het conflict over de Gyanvapi-moskee geen religieuze maar een politieke kwestie. 'Een stuk geschiedenis wordt gebruikt als argument om religieuze minderheden in India vandaag de dag te onderdrukken.' De kwestie rond de moskee in Varanasi is geen doel op zich, aldus Baboeram, maar een middel dat past in een bredere agenda om moslims tot tweederangsburgers te maken. 'Vandaag is het een moskee, morgen kan het weer iets anders zijn.'

Baboeram bekijkt de situatie vanuit een dekoloniale bril en met oog voor machtsverhoudingen. 'Wie worden beschouwd als de norm? Wie worden gemarginaliseerd? Als hindoes in het Westen zijn we een minderheid met weinig politieke invloed, maar in India zijn hindoes in de meerderheid en hebben ze veel politieke macht. Ik vind dat je in die positie een verantwoordelijkheid hebt om een oplossing te zoeken. Het moet een oplossing zijn die ruimte creëert voor gemarginaliseerde groepen – in dit geval de moslims – in plaats van hen nog meer te marginaliseren.'

Hagenaar Radjoe Jitbahadoer (54) is paragnostisch vrijwilliger en doet aan magnetiseren, droomuitleg en astrologie. Hij heeft felle kritiek op dit 'wraakzuchtige plan van gestoorde Indiase nationalisten': 'Als de hindoes in India het verkeerd vinden dat de tempels vroeger tot moskeeën werden omgebouwd, dan is het nét zo verkeerd om deze moskeeën weer om te bouwen tot tempels. Deze moskeeën hebben, net als onze tempels, historische waarde.'

Radjoe is hindoe en was tijdens zijn jeugd gefascineerd door de *Mahabharat*, één van twee grote hindoe-epos van het hindoeïsme (het andere grote epos is de *Ramayana*, red.). 'Ik zou aan de nationalisten in India willen vragen wat Krishna en Rama (hindoegoden, red.) van hun plan vinden. Ik vermoed dat onze goden zich schamen voor deze stommelingen. Als die nationalisten zoveel waarde hechten aan het geloof, dan moeten ze ook de leer van verdraagzaamheid in praktijk brengen. Verdraagzaamheid en tolerantie zijn essentieel voor het hindoeïsme en worden ook gepredikt in de *Bhagawat Geeta* (een belangrijk hindoege-schrift, red.). *Practice what you preach*. Je kan niet het ene doen en het andere nalaten, omdat het je niet goed uitkomt.'

ing: 'Wraakzucht van idiote

Herinnering aan een duister verleden

Terwijl de Indiase regering haar plan om de moskeeën om te bouwen wil doorzetten, leven veel moslims in India in angst. De laatste keer dat hindoe-nationalisten massaal protesteerden tegen een moskee was in 1992. De Babri Masjid-moskee stond op een plek in Ayodhya, waar volgens veel hindoes Rama ter wereld kwam. Indiase extremisten bestormden en vernielden de moskee. Tijdens de religieuze rellen kwamen ongeveer tweeduizend Indiërs om het leven, voornamelijk moslims.

De islamitische gemeenschap in India vreest dat deze geschiedenis zich zal herhalen bij de Gyanvapi-moskee – en bij de andere moskeeën die op de lijst staan van de Indiase regering.

'Geweld is op geen enkele manier gerechtvaardigd', vertelt Raghunatha Dasa (60), die als pandit – hindoegeestelijke – werkzaam is bij verschillende tempels in Zuid-Holland. 'Volgens de hindoeïlustratie geloven wij in *ahimsa parma dharma*: de hoogste waarde die een mens kan bezitten is geweldloosheid.'

Dasa begrijpt wel dat deze kwestie gevoelig ligt bij veel hindoes. En dat hindoes de tempels, die momenteel zijn omgebouwd tot moskeeën, terug willen hebben. 'Dit zijn belangrijke heilige plaatsen voor ons.' Op de plek waar volgens hindoes de godin Krishna geboren is, in Mathura in de Indiase staat Uttar Pradesh, staat nu de Shahi Idgah-moskee, die in de zeventiende-eeuw gebouwd werd door Moghul-keizer Aurangzeb. 'Voor hindoes is dit een hele bijzondere plek', zegt Dasa. 'Misschien eten ze in die moskee en andere moskeeën, die op de plekken staan waar ooit onze tempels stonden, wel rundvlees. Dat is volgens het hindoeïsme niet toegestaan.'

De pandit verwijst naar een oude parabel over een man wiens diamant wordt gestolen door zijn vriend. De diamant blijft in de familie en de kleinkinderen komen erachter dat die gestolen is. 'Ik zou het fatsoenlijk vinden als de kleinkinderen van de dief de diamant teruggeven aan de kleinkinderen van de man van wie de edelsteen was gestolen.'

Pandit Dasa vindt dat moslims in India er fatsoenlijk aan doen de moskeeën die gebouwd zijn op plekken waar ooit tempels stonden teruggeven aan de hindoes. 'Een gestolen goed gedijt niet. Uit fatsoen horen de moslims de moskeeën terug te geven aan de rechtmatige eigenaren, zodat ze omgebouwd kunnen worden tot tempels.'

'Uit fatsoen horen de moslims de moskeeën terug te geven aan de rechtmatige eigenaren'

Maar wat als de moslims hun moskeeën niet willen teruggeven? Hij legt uit: 'Eerst horen de hindoes volgens alle geweldloze middelen hun rechtmatige dingen terug te krijgen. In Varanasi zullen hindoes de hoge raad moeten benaderen om de mandir (hindoetempel, red.) terug te krijgen. Ook als de hoge raad en de moslimgemeenschap niet de moskee willen laten ombouwen tot een tempel, dan is nog steeds geweld niet toegestaan. Als hindoes hebben we namelijk geen recht om een ander iets aan te doen, of om het leven van een ander te ontnemen. Daarom is het onderdrukken van religieuze minderheden te allen tijde verkeerd.'

Activiste Pravini Baboeram vindt dat je het conflict vanuit een spiritueel kader moet bekijken, om zo tot een vreedzame oplossing te komen waarin zowel de hindoes als moslims zich in kunnen vinden. 'Als je redeneert vanuit de hindoeïlustratie, waarbij het idee is dat God overal aanwezig is, zou je kunnen stellen dat het ombouwen van gebedshuizen eigenlijk heel raar is. Want waarom zouden wij zoveel waarde hechten aan één plek, als God overal aanwezig is?'

De hindoestaat: dwaling of droom?

Het ombouwen van de Gyanvapi-moskee, de Shahi Idgah-moskee en andere Indiase moskeeën tot tempels door de Indiase regering dient volgens critici een groter doel, namelijk het oprichten van een *hindu rashtra*, ofwel een hindoestaat. Om deze utopische staat te realiseren, willen hindoenationalisten dat India zoveel mogelijk 'terug' naar de tijd vóór de islamitische overheersing gaat. Indiërs die geen hindoe zijn mogen dan wellicht nog in India wonen, maar zullen niet dezelfde rechten krijgen als de hin-

doemeerderheid. Past dit hindoe-nationalistische denken wel bij de hindoe-filosofie?

Volgens Baboeram gaat het ideaal van een hindoestaat in tegen de kernwaarden van haar geloof. 'Hindoeïsme leert ons, net als andere religies, over naastenliefde. In een exclusieve natiestaat is die naastenliefde alleen van toepassing op mensen die tot de norm behoren. Hoe rijm je dat dan met het idee van *Vasudhaiva Kutumbakam*, de wereld als één familie?'

Jitbahadoer is het daar helemaal mee eens: 'De hindoestaat kan je vergelijken met het racistische apartheidsregime in Zuid-Afrika. Witte mensen maakten de dienst uit in Zuid-Afrika, zwarte mensen hadden geen politieke rechten en werden keihard gediscrimineerd. Uiteindelijk keerde bijna de hele wereld zich tegen deze idiotie. Hebben wij niets geleerd van deze geschiedenis? Moet er een islamitische Nelson Mandela komen in India die wordt opgesloten, omdat hij vecht voor gelijke rechten?'

Het grote voorbeeld van hoe het wél moet is Suriname, vindt Jitbahadoer. Daar staan een hindoetempel, een moskee en een synagoge gebroederlijk naast elkaar. 'De pandit, de rabbijn en de imam komen op de feestdagen bij elkaar en vieren samen het hindoeïlustratie festival Holi, het islamitische Suikerfeest en het joodse Pesach. De wereld kan een voorbeeld nemen aan Suriname.'

Jitbahadoer laat zich ook inspireren door de humanistische filosoof Desiderius Erasmus, die zei dat je geen geloof nodig hebt om een goed mens te zijn. Jitbahadoer: 'Een gezond verstand en goed geweten zijn genoeg. In alle tijden, ook in de tijd van Erasmus, werd het geloof gebruikt om macht uit te oefenen.'

Pandit Raghunatha Dasa is net zo min voorstander van het exclusief-nationalistische ideaal van een hindoestaat, legt hij uit. 'Binnen de gebedshuizen van de andere religies aanbidden we uiteindelijk dezelfde God. Dit houdt in dat we allemaal tot dezelfde God behoren. We gebruiken alleen een andere naam voor God.' Toch moet je wel rekening houden met hindoeïlustratie gevoeligheden, vindt hij.

'Het zijn de hindoese sentimenten die hier gelden; zij (de zeventiende-eeuwse islamitische overheersers, red.) hebben deze tempel overgenomen. Hindoes konden toen niets doen, maar nu hebben de hindoes ook rechten. We gaan aan die rechten voorbij als we deze moskeeën laten staan. Bovendien mogen wij hindoes niet Krishna aanbidden in een moskee, vanwege het islamitische verbod op beelden.' ●

Interview.

Zwartheid onder ogen komen: in g

esprek met Mitchell Esajas

De expositie *Facing Blackness* in de Amsterdamse Black Archives toont Nederlandse visuele representaties van zwarte mensen, van de koloniale periode tot de hedendaagse samenleving. We spraken op locatie met Black Archives-leider Mitchell Esajas, tevens de curator van dienst, over het waarom van deze tentoonstelling. 'Scholieren leren bij ons over de ontstaansgeschiedenis van racisme, iets wat ze niet op school meekrijgen.'

● SHAWINTALA BANWARIE

Een mooie zomerse dag in Amsterdam-Oost. Mitchell Esajas (34) staat bij de ingang van de tentoonstelling *Facing Blackness* en wijst op de achterkant van zijn gele Patta-shirt: een foto van de Surinaamse verzetsheld Anton de Kom, over wie Esajas een boek heeft geschreven. Zelf is Esajas nog altijd strijdvaardig. Zwarte Piet is in veel steden verleden tijd en de discussie over deze figuur is gekanteld, begint hij, maar veel mensen realiseren zich niet dat het racisme dat ten grondslag ligt aan Zwarte Piet een structureel probleem is.

'Go houden veel witte mensen stellig vol dat de Zwarte Piet-traditie niks te maken heeft met slavernij of kolonialisme. Ook heb je mensen die uit empathie voor verandering zijn en vinden dat er begrip moet worden getoond voor ons verdriet. Dat is goed en belangrijk. Maar ook dan begrijp je eigenlijk nog steeds niet *waarom* Zwarte Piet problematisch is.'

Dit racistische karakter van Zwarte Piet kan pas volledig worden begrepen door de historische context van antizwart racisme in Nederland te kennen, legt Esajas uit. 'Samen met Jessica de Abreu, Raul Balai en een team van onderzoekers en kunstenaars hebben we

'Veel mensen die de tentoonstelling bezochten, wit en zwart, noemen het een *eye opener*'

de tentoonstelling *Facing Blackness* georganiseerd, omdat we de verzwegen geschiedenis van de koloniale beeldvorming en het verzet daartegen zichtbaar willen maken en meegeven aan het publiek.'

Deze geschiedenis zit vol met negatieve stereotyperingen van zwarte mensen, wat weer zijn consequenties heeft voor de behandeling van zwarte mensen in de huidige samenleving, aldus Esajas. Hij kan zich nog goed herinneren hoe hij en Jerry Afriyie in een artikel van *de Telegraaf* werden neergezet als hooligans. De aanleiding? Omdat ze op een vreedzame manier hadden geprotesteerd tegen Zwarte Piet.

'Ras' als product van racisme

De expositie begint met een fraaie uiteenzetting van hoe het zwarte lichaam door de geschiedenis heen door de koloniale lens werd bestudeerd. Het gaat onder meer over het zogenoemde 'schedelmeten', waarbij werd gesteld dat zwarte mensen minder intelligent zijn dan witte mensen. Met behulp van dit soort pseudowetenschap kwam men tot de rassen theorie die zwarte mensen als minder beschaafd en intelligent categoriseerde dan witte mensen.

Het begrip 'ras' is dus een product van koloniale en racistische ideeën, vertelt de tentoonstelling

ons. Maar het racisme beperkte zich niet alleen tot de antropologie. We zien het ook terug in de kunst. Op het schilderij van de prinses Maria van Oranje door kunstenaar Jan Mijntens (1614-1670) is een zwarte bediende afgebeeld. De naam van de jongen is niet bekend en hij wordt duidelijk als ondergeschikt afgebeeld. Het is niet bekend of deze bediende ook heeft geposeerd, of dat er erbij is geschilderd om te laten zien dat de prinses een zwarte knecht had.

De tentoonstelling staat ook stil bij het zwarte verzet tegen racisme. Het gaat hier onder meer om het verzet door tot slaaf gemaakte Afrikanen in de Franse kolonie Santo Domingo, de filosoof en antropoloog Antenor Firmin (1850-1911), die zich in zijn boek *The Equality of the Human Races* afzette tegen het dominante rassendenken, en Ira Aldridge (1807-1867), de eerste zwarte acteur die Othello speelde in het gelijknamige toneelstuk van William Shakespeare.

Deze verhalen ontbreken nog in het schoolcurriculum, zegt Esajas. 'Als mensen denken aan racisme, dan denkt men meestal aan het expliciete racisme: het gebruik van het n-woord, of geweld tegen zwarte Nederlanders. Maar als we het hebben over structureel racisme, dan bedoelen we het ontbreken van deze koloniale geschie-

denis en de verhalen over de zwarte verzetshelden op scholen in Nederland. Ik vind het belangrijk dat Nederlandse kinderen deze geschiedenis meekrijgen.'

De expositieruimte is gevuld met vitrines met indrukwekkende, soms ook huiveringwekkende, voorwerpen. Zo ligt er een fles limonadesiroop uit het midden van de vorige eeuw, met de afbeelding van een zwart persoon en de aanduiding 'nikkertje'. Er liggen ook boeken met titels als *De tien kleine negertjes*. Zij herinneren de bezoeker eraan hoe zwarte mensen in de twintigste eeuw werden gestereotyperd als minder beschaafd of zelfs gewelddadig. En hoe aan zwarte mensen werd verteld dat zij en hun cultuur minderwaardig zijn.

Neem ook het boek *Zwarte mensen in kinderboeken* (1980) van de Surinaams-Nederlandse antropoloog Roline Redmond, die racistische stereotyperingen van zwarte men-

'We moeten ons realiseren dat debatteren over Zwarte Piet en racisme niet voldoende is'

sen onderzocht. Of het kinderboek *Dagoe de kleine bosneger* van schrijver Anne de Vries (1954), over een twaalfjarige jongen uit het 'heidenese' Suriname die door het christelijke geloof moest worden 'gered'. Het contrast tussen de 'achterlijke' Surinaamse cultuur en tradities, waartegenover de 'superieure'

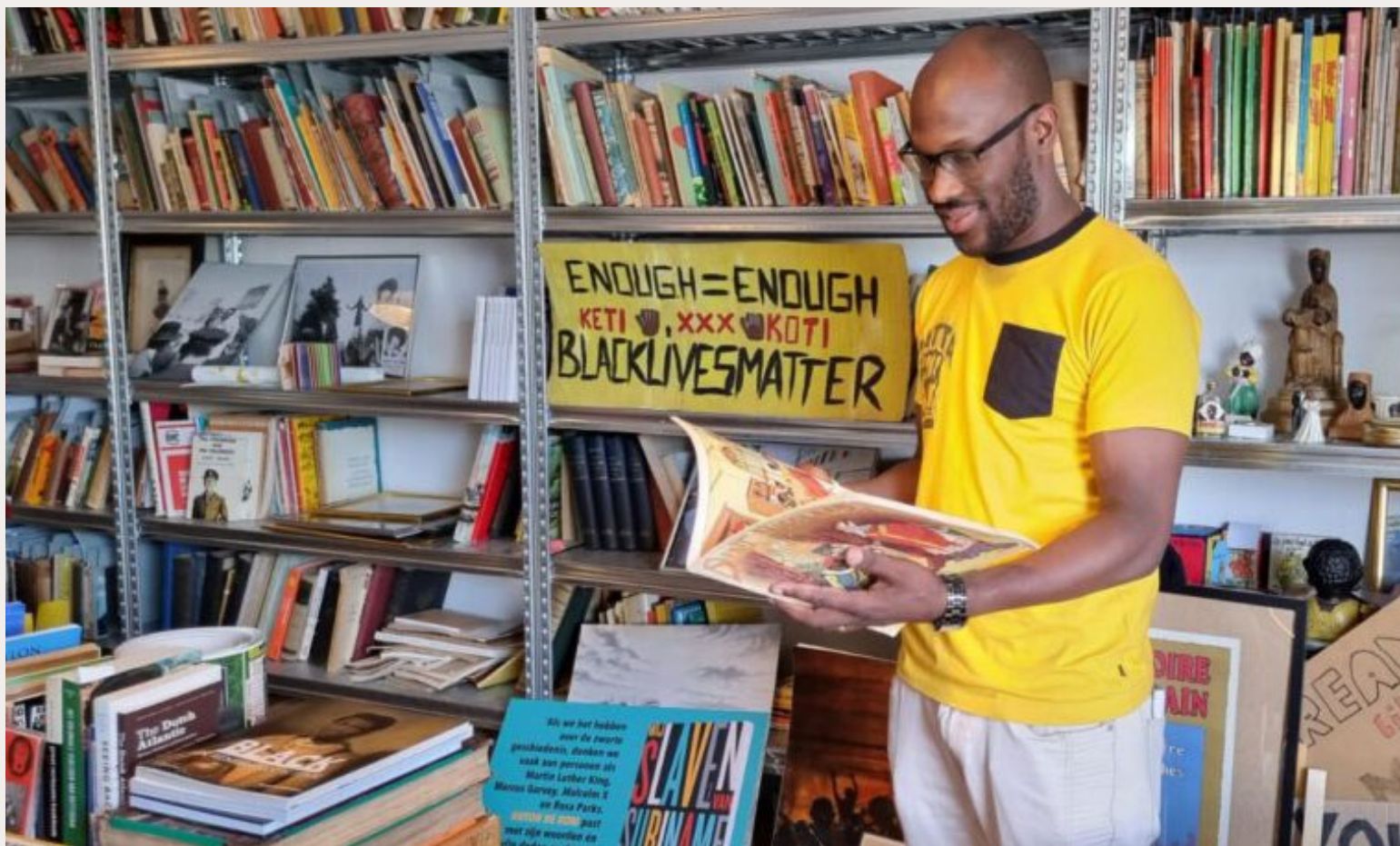
christelijke cultuur werd geplaatst, is een thema dat in veel kinderboeken terugkwam en wat we ook in de Surinaamse samenleving terugzien, aldus Esajas.

'De Surinaamse traditie *winti* (een traditionele Afro-Surinaamse religie, red.) was verboden door de invloed van christelijke missiona-

rissen. Het werd gezien als afgoderij.' Hij laat een kunstwerk van de Surinaams-Nederlandse Jaasir Linger zien: een grote witte bal met daaronder een blauwe rand. 'Dit vind ik één van de mooiste kunst-

BOEK DAGOE DE KLEINE BOSNEGER.
BEELD: SHAWINTALA BANWARIE

MITCHELL ESJAS IN ZIJN KANTOOR IN THE BLACK ARCHIVES (BEELD: SHAWINTALA BANWARIE)

werken. Op de bal zijn de video's van de jonge Jaasir in Suriname geprojecteerd. Het kunstwerk symboliseert de winti-traditie en hoe die rituelen ons beschermen tegen negatieve energie. Door jezelf te beschermen tegen negativiteit kun je jezelf en je cultuur ontdekken en omarmen. Daarom zie ik deze kunst als een vorm van emancipatie en dekolonisatie voor Afro-Surinaamse mensen.'

'Wat ik bijzonder vind, is dat we veel archiefmateriaal hebben gevonden van eerdere protestbewegingen tegen Zwarte Piet', vertelt Esajas enthousiast. Hij laat een flyer van het boek *Sinterklaasje kom maar binnen zonder knecht* (1998) van de Surinaams-Nederlandse schrijver en activist Lulu Helder zien. In dit boek schreef Helder al over de racistische stereotypering van Zwarte Piet.

Esajas: 'Lulu Helder kreeg, net als Jerry Afriyie en ik, ook heel veel tegenstand van de witte meerderheid. Ik denk dat wij tegenwoordig makkelijker mensen kunnen mobiliseren om te protesteren tegen racisme, omdat we nu social media hebben en daardoor veel minder afhankelijk zijn van de mainstream media.'

Inmiddels hebben veel mensen de tentoonstelling *Facing Blackness* gezien. Esajas hoopt met deze expositie bij te dragen aan het historisch besef van de bezoekers. 'Veel mensen die de tentoonstelling bezochten, wit en zwart, noemen het een *eye opener*. Scholieren leren over de ontstaansgeschiedenis van racisme, iets wat ze niet op school meekrijgen. Door hen die kennis mee te geven, kunnen scholieren racisme in de samenleving sneller en beter herkennen.'

Dit geeft Esajas hoop. 'Als je vanuit onwetendheid nog steeds vasthoudt aan Zwarte Piet en je hebt niet de argumenten waarom het een foute traditie is, waarom zou je dan veranderen? Pas wanneer je voldoende informatie hebt over de historische context, kun je tot het besef komen dat deze traditie niet los te zien is van racistische stereotypingen van zwarte mensen. Ik wil dat mensen zelf deze

expositie ervaren en de kennis in zich opnemen, zodat ze niet alleen zichzelf onderwijzen maar ook de discussie met familie en vrienden kunnen aangaan.'

Hoe cureer je zo een tentoonstelling over zwartheid? Dat was nog een hele uitdaging, legt hij uit. 'We hebben een grote hoeveelheid aan racistische beelden en objecten. Die wil je natuurlijk laten zien aan bezoekers, zodat ze tot het besef komen hoe 'normaal' racisme vroeger was. Tegelijkertijd wil je niet een ruimte creëren waarin je wordt gebombardeerd met racistische beelden. Daarom hebben we geprobeerd de expositie gelaagd samen te stellen: eerst objecten over de verzetshelden, en dat bezoekers daarna over de vitrines heen moeten kijken om de racistische boekjes en voorwerpen te kunnen zien.'

Emancipatie van Afro-Surinamers

Esajas zat zelf op een relatief witte middelbare school in Amsterdam Oud-Zuid, waar hij de enige zwarte VWO-leerling was. Toen hij naar de Vrije Universiteit ging, kreeg hij rare opmerkingen van witte medestudenten. 'Ik studeerde Culturele Antropologie en ik kreeg van mijn medestudenten opmerkingen als 'O, jij kan vast heel goed dansen' of 'Zit jij op de universiteit?'

De curator van *Facing Blackness* kreeg ook te maken met rauw racisme. 'Een keer probeerden een paar medestudenten mij online te stangen, door een filmpje van Zwarte Piet te plaatsen en te promoten. Ik raakte met hen in discussie, waarop één student antwoordde dat ik 'terug moest gaan naar mijn eigen land'. Een ander zei: 'Ik ben niet racistisch, want ik ben in Afrika geweest.' Dit soort ervaringen hebben mij geprikkeld om mij later als activist te verzetten tegen racisme.'

Esajas laat zijn kantoor in het pand van The Black Archives zien. Hij neemt een slok van zijn Fernandes en vertelt: 'Met een paar vrienden zijn we in 2011 de organisatie New Urban Collective gestart, want we merkten dat er een gebrek was

aan diversiteit op de universiteit en in schoolcurricula. In datzelfde jaar is de 'Zwarte Piet Is Racisme'-campagne begonnen.'

Hij vertelt de laatste jaren wat minder met activisme bezig te zijn. Nadat zijn auto *total loss* geslagen werd door rechtsextremistische voorstanders van Zwarte Piet, en bovendien zijn vriendin met gezondheidsproblemen te kampen kreeg, besloot Esajas zich iets minder bezig te houden met protestacties. 'Ik hoop dat ik een steentje heb kunnen bijdragen aan de strijd tegen anti-zwartracisme en meer historisch besef heb weten te creëren. Dit doe je nooit alleen, maar als onderdeel van een grotere beweging', zegt hij.

'We moeten ons realiseren dat alleen debatteren over Zwarte Piet en racisme niet voldoende is om het structurele probleem aan te pakken', benadrukt Esajas. 'We kunnen decennialang blijven protesteren tegen racisme en tegen allerlei vormen van ongelijkheid en op de deuren van scholen en universiteiten blijven kloppen totdat ze ons verhaal aanhoren. En dat is ook heel belangrijk. Maar wat

is er nu werkelijk veranderd? Op de Vrije Universiteit van Amsterdam is er nu een *diversity officer*, maar is daarmee het probleem van institutioneel racisme verholpen?'

Esajas pleit voor radicale verandering. 'Het wordt tijd dat de curricula worden omgegooid, zodat de verhalen over zwarte mensen en de manier hoe zij door de jaren heen gekarakteriseerd werden meer aandacht krijgen. Ik hoop daarom dat vanuit de politiek en instituten het probleem van institutioneel racisme wordt verholpen.'

'Ik geloof heel erg in eigen kracht en emancipatie vanuit de zwarte gemeenschappen. Alleen als we sterk in onze schoenen blijven staan, kunnen we instituten in Nederland beïnvloeden.'

De expositie 'Facing Blackness' is tot 23 december te bezichtigen in The Black Archives in Amsterdam.

FLYER VAN DE EXPOSITIE *FACING BLACKNESS* (BEELD: MITCHELL ESAJAS)

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Doceert Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

BIJ1 grossiert in conflicten. Dat kan niet goed blijven gaan

Het is ongeveer een jaar geleden dat Quinsy Gario door BIJ1 werd geschorst. Een mooi moment om te zien hoe de partij ervoor staat. Gario zou leden een onveilig gevoel hebben gegeven. De zaak werd nooit opgehelderd. BIJ1 liet onderzoek doen, maar maakte het verslag niet openbaar en concludeerde dat Gario het beste gerooyeerd kon worden. Uiteindelijk vertrok hij zelf. Het blijft raar: de nummer twee op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer is irrelevant als een partij maar één zetel heeft.

Gario had prima een zieltogend bestaan buiten de spotlights kunnen leiden, zonder dat iemand last van hem had. Maar BIJ1 koos de aanval en niet zonder effect: een deel van de activistische flank vertrok, waaronder de afdeling Den Haag. Daar had BIJ1 makkelijk een zetel binnen kunnen halen bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar de partij vond het belangrijker een prominent lid te lozen, dan de geleerden te sluiten en verkiezingen te winnen. Sommige leden zijn er nog steeds boos over.

BIJ1 heeft er het afgelopen jaar een traditie van gemaakt conflicten niet te beslechten of uit te pra-

Met deze geschiedenis zal een groter BIJ1 alleen maar meer interne conflicten genereren

ten, maar ze voort te laten sudderen. Vier andere probleemgevallen:

1: Almere. In Almere deed de kandidatencommissie van BIJ1 haar werk niet goed. Men voerde geen diepgaande gesprekken met lijsttrekker Gladys Wielingen, waardoor BIJ1 er pas tijdens de campagne achter kwam dat ze afweek van de partijbeginselen, die overigens pas achteraf op papier kwamen te staan. Wielingen wilde een open gesprek aangaan met de PVV. BIJ1 probeerde van haar af te komen, wat mislukte, waarna ze een coach in haar maag gesplitst kreeg. Een veeg teken dat je binnen BIJ1 niet je eigen mening mag ventileren en dat is een ideale manier om vroeg of laat nieuwe conflicten te krijgen.

2: Amsterdam. In Amsterdam bestaat de fractie van BIJ1 sinds kort uit drie personen, maar het is eigenlijk al vanaf de eerste dag

hommeles, omdat raadslid Nilab Ahmadi een meer activistische koers voorstaat dan de rest. Ze viel al eerder uit de toon met een eigen sociale mediacampagne die haar veel voorkeursstemmen opleverde. Het conflict werd besproken maar niet opgelost. Ahmadi liet aan *het Parool* weten dat ze 'voorlopig' bij BIJ1 blijft. Dat is codetaal voor een conflict wat niet echt is uitgesproken. Ahmadi sluit niet uit dat ze alsnog haar biezen pakt. Het is niet eens een geheim.

3: Jursica Mills. Vlak voor de laatste ledenvergadering stapte voorzitter Jursica Mills op. Ze beklagde zich over de toxische cultuur en vriendjespolitiek binnen BIJ1. Ze voelt zich als zwarte vrouw nog nooit zo respectloos behandeld en noemt veel partijleden niet integer. BIJ1 haastte zich door te zeggen hoe geschokt men is, hoe plotseling het besluit was gekomen en gaat nog eens over de

interne cultuur vergaderen, maar wat er precies speelde blijft in de lucht hangen en wordt niet onderzocht. Zo zien we hier hetzelfde als in Almere en Amsterdam, namelijk een conflict wat gewoon door blijft etteren.

4: Rebekka Timmer. Als klap op de vuurpijl werd Rebekka Timmer de nieuwe partijvoorzitter, ondanks een negatief advies van de kandidatencommissie. De ene afdeling steunt haar wel, de andere niet. Bij gebrek aan tegenkandidaten is ze nu in functie, maar dit is natuurlijk een valse start. Kennelijk heeft Timmer het vertrouwen van een deel van de leden niet, wat reden zou moeten zijn om van de functie af te zien en op zoek te gaan naar een ander. Zo gaat dat bij BIJ1 echter niet, want Timmer zit al te lang in de partijtopy, onder andere als persoonlijk medewerker van Sylvana Simons. Een oudgediende is in een verziekte cultuur natuurlijk geen pré.

In de marge konden we vernemen dat BIJ1 de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 waarschijnlijk overslaat. Timmer wil tijd om te helen. Slim: met deze geschiedenis zal een groter BIJ1 alleen maar meer interne conflicten genereren. BIJ1 heeft het druk genoeg met het oplossen van de bestaande. ●

HIZIR CENGIZ

Publicist.

Een achterlijke traditie

Ik was zeer zenuwachtig, terwijl het niet eens mijn feest was. Mijn oudste zus ging trouwen. Inmiddels is die grote dag een herinnering, ben ik vele maten groter en heeft zij meerdere kinderen. Maar het is voor mij niet zomaar een herinnering: het is er één die aan mij knaagt.

Die dag had ik een kleine, maar belangrijke taak. Mijn toekomstige zwager en zijn familie kwamen naar ons huis om mijn zus op te halen. Ik, als het broertje, mocht daarna het rode lint om de jurk van mijn zus vastbinden. Zo maakte ik haar outfit compleet, toch? Met het rode lint om haar jurk zou ze rijp zijn voor het huwelijk en het feest, had ik toen zelf ingevuld.

De hele woonkamer stond vol en keek naar mij en mijn zus. Ik was net een burgemeester die een buurtfeest mocht openen, of de nieuwe eigenaar van een boetiek. Alleen moest ik het lint niet doorknippen.

Een aantal keer haalde ik het rode lint met glimmende steentjes om haar taille. Pas de derde keer knoopte ik die. Dat hoort. Maar niet voordat ik onder andere had opgedreund dat God groot is.

Mij werd vooraf nog ingefluisterd om wat briefjes geld aan mijn toekomstige zwager en zijn familieleden te vragen. Mocht niemand wat geven, dan had ik moeten weigeren om een knoop te maken. Zo

Dat rode lint had niets met mijn zus haar prachtige witte jurk te maken

gaat dat bij Turkse bruiloften: op vrijwel elk moment moet de familie van de bruidegom de portemonnee trekken. Maar omdat het al te veel en te lang om mij ging, wilde ik niet smeken om geld. Haastig maakte ik de uiteinden van het glinsterende lint aan elkaar vast.

Ta-da! Het strikje zat eromheen. De bruid zag er spik en span uit. Ze mocht de deur uit. Het feestje kon beginnen.

We liepen de trap af, vanaf de vierde verdieping naar beneden. Voor onze flat werd het verkeer stilgelegd en een aantal minuten de *halay* gedanst. De buurt keek vanuit het raam en vanaf hun balkon mee. Daarna stapten de families in de auto en reed de stoet

toeterend naar de feestzaal. De hele avond werd nog gedanst, gegeten en hier en daar de portemonnee getrokken. Niemand had het die dag nog over mijn taak en niemand gaf me toch nog een briefje of een schouderklopje.

Pas een paar jaar later begreep ik wat ik daadwerkelijk had gedaan. Dat rode lint had niets met mijn zus haar prachtige witte jurk te maken. Allesbehalve. Dat lint staat symbool voor maagdelijkheid, vertelde iemand mij. Met dat lint maakte ik duidelijk dat mijn zus als maagd het ouderlijk huis verliet, dat ze 'ongebruikt' en rein was. Alle feestgangers mochten het weten: mevrouw Cengiz is maagd.

Of dat werkelijk zo was, weet ik niet en het boeit mij eerlijk gezegd

ook niet. Dat is haar zaak. Maar dat ik heb meegewerkt aan een dergelijke achterlijke traditie maakt me woedend. Het bevestigt voor mij opnieuw dat volgens sommigen de waardigheid van een vrouw afhangt van haar maagdelijkheid.

Uiteraard: voor de gemiddelde feestganger is het maar een traditie, iets wat gebeurt omdat anderen het doen, iets waar je niet stil bij staat, de voetjes moeten juist bewegen. Maar dat maakt hen niet onschuldig.

Man, wat is het belangrijk dat de vrouw maagd is, dat we dat bevestigen en iedereen het weet. Maar als de man heeft lopen hoeven en snoeren, dan is dat niet relevant. De bruidegom hoeft geen lint.

Trouwens: een goede vriend staat nu op het punt te verloven. Met een jonge vrouw die intelligent is, werkt en haar zaken op orde heeft. Maar een van de eerste vragen die zijn familie hem stelde, toen hij trots vertelde over zijn vriendin, is of zij niet 'tweedehands' is. Immers: hoe hoger de *bodycount*, des te minder de vrouw waard is. Ironisch, nietwaar? Blijkbaar is het de man die de waarde van de vrouw doet afnemen.

Vrouwenhaat zit al in de kleinste dingen. En ik zal het maar alvast zeggen: misogynie bestaat niet alleen in een bepaalde cultuur of religie. Het is gemeengoed, ik weet het. ●

Interview.

Een vrouwenmoskee beginnen? 'D imam

SHERIN KHANKAN (BEELD: PETER BJERG)

oe het gewoon', zegt deze Deense

● HODA HAMDAR

In augustus 2016 werd het eerste vrijdaggebed voor vrouwen door een vrouwelijke imam verricht in de Mariam-moskee in Kopenhagen. De moskee kreeg veel internationale media-aandacht, omdat het de eerste vrouwenmoskee van Denemarken is. In de Mariam-moskee zijn ook mannen welkom, behalve op vrijdag, en het gebed wordt altijd geleid door een vrouwelijke imam. Naast de gebeden worden er ook islamitische én gemengde huwelijken voltrokken, kan je als bekeerling de *shahada* – geloofsbelijdenis – uitspreken en worden er islamitische lezingen gegeven. De Mariam-moskee is opgericht door Sherin Khankan. Ze is religie- en filosofie-socioloog, cognitief psychotherapeut, auteur, activist en zelf ook imam.

Wat waren zes jaar geleden je dromen en doelen met de Mariam-moskee?

'Vanaf het begin hadden we vier hoofddoelen met de Mariam-moskee: het recht van vrouwen om te scheiden, het recht van vrouwen op interreligieuze huwelijken, de strijd tegen de groeiende islamofobie en natuurlijk het recht van vrouwen om imam te zijn. En sindsdien hebben we het recht van vrouwen om als imam op te treden mogelijk gemaakt. We hebben momenteel drie vrouwelijke imams, maar we hebben er meer gehad in de afgelopen zes jaar. Ook zijn er moskeeën in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk geïnspi-

'Waarom nog liefhebben, als we onze partner in het leven niet kunnen kiezen?'

reerd door ons geraakt, en organiseren diensten met een vrouwelijke imam. Ik ben op mijn beurt geïnspireerd door Halima Krausen uit Hamburg (de eerste vrouwelijke imam van Duitsland, red.) en natuurlijk Amina Wadud (een Amerikaanse hoogleraar Islamstudies en boegbeeld van het islamitisch feminisme, red.). Ik denk dat het belangrijk is dat je geïnspireerd wordt en dat je anderen kunt inspireren.

'We hebben ook geluk gehad. Toen we met de moskee begonnen, publiceerde onderzoeker Jesper Petersen net een boekje getiteld *De vrouwen in Medina*. Hij baseert zich op hadith-verzamelingen (hadith zijn overleveringen van Mohammed, red.) die wijzen op het feit vrouwen in de tijd van de profeet in

Medina krijgers waren, leraren én imams. Petersen deed onderzoek naar het eeuwenoude biografische lexicon *Kitab al tabaqat al kabir* van de islamitische historicus Ibn Sa'd (784-845, red.), die wijst op de verschillende rollen die vrouwen hadden en op het bestaan van vrouwelijke imams. We hebben *De vrouwen in Medina* aan alle bezoekers uitgedeeld toen onze moskee de deuren opende.'

Hoever ben je in de afgelopen zes jaar gekomen?

'Er is nu meer draagvlak voor het idee dat imams ook vrouwen kunnen zijn. Dit komt grotendeels door de media-aandacht die we kregen, waar ik heel blij mee ben. Hier in de moskee was intern wat discussie over het nut en nadeel

van de media. Als er media-aandacht is over een onderwerp met betrekking tot de islam, dan is er altijd een focus op het drama of de tegenstand. Maar we hadden altijd een heel duidelijke strategie om nooit over de tegenstand te praten. Want als je op de oppositie richt, dan wordt het legitiemer om je ertegen te verzetten (in plaats van je te focussen op je eigen verhaal, red.). We hebben ons altijd gericht op alle mensen die ons steunen, we vertelden die verhalen. Deze strategie hielp ons ook bij het verspreiden van onze ideeën, en om alles wat we deden te normaliseren. Dit is belangrijk, omdat we de patriarchale structuren al zo lang hebben genormaliseerd. Dus we moeten het tegenovergestelde normaliseren, door naar buiten te treden en toegankelijk te zijn voor de berichtgeving in de media. Alleen zo reiken onze ideeën ver.

'Eén van de dingen waar ik erg trots op ben, is het recht van de vrouw op een interreligieuze huwelijk. In de Mariam-moskee hebben we meer dan 65 islamitische interreligieuze huwelijken gesloten. We hebben stellen uit Denemarken, Zweden, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Egypte en bijna elk land, omdat ze geen imam kunnen vinden die hun huwelijk wilde sluiten.

'Ik denk dat het interreligieuze huwelijk een zegen is, omdat alles met liefde begint en alles met liefde eindigt. We zijn allemaal op deze planeet om lief te hebben en geliefd te zijn. Dus als je niet bij degene kunt zijn wie je lief hebt,

dan ben je nergens. Waarom nog liefhebben, als we onze partner in het leven niet kunnen kiezen? In de Koran staat dat een moslimman met een jood, christen of iemand uit het boek mag trouwen, maar er staat niet dat een vrouw hetzelfde kan doen. Er staat echter ook niet dat ze dat niet kan.

'Ik heb vier kinderen: twee meisjes en twee jongens. Hoe groot is de kans dat mijn dochters verliefd worden op een niet-moslim? Aangezien we hier in Denemarken wonen, is de kans natuurlijk enorm. Maar de vader van mijn kinderen denkt dat dat nooit zal gebeuren. Hij zegt: 'Ik heb mijn kinderen zo goed opgevoed, dat ze er nooit over zullen dromen verliefd te worden op een niet-moslim.' En dit standpunt is niet zeldzaam, je vindt het onder christenen, joden en moslims. En dat wij dat nu hebben veranderd, daar ben ik het meest trots op.'

Wat is de grootste overwinning voor de Mariam-moskee?

'Ik denk dat we stevige hervormingen hebben doorgevoerd, bijvoorbeeld als het gaat om het recht van vrouwen om te scheiden. We hebben de procedure van het recht van vrouwen op echtscheiding hervormd door een nieuwe methode die we ontwikkeld hebben. In dit 'Deense model voor islamitische echtscheiding', zoals we het noemen, hebben we het concept van toestemming veranderd.

'Als een moslimvrouw tegenwoordig een echtscheiding aanvraagt -de *khula*-, heeft ze de toestemming van de echtgenoot nodig. Er is een consensus onder moslimgemeenschappen over de hele wereld dat je de toestemming van je man nodig hebt. Maar het probleem is dat wanneer je in een gewelddadig huwelijk zit, je man je geen toestemming geeft.

'Als imam combineer ik cognitieve psychotherapie met islamitische spirituele zorg. Het zijn twee heel verschillende disciplines, maar ze hebben iets gemeen. En dat is het luisteren. Je geeft geen oordeel, je luistert alleen. Wij hebben de focus verlegd van de toestemming van de man naar het

IN DE MARIAM-MOSKEE IN KOPENHAGEN (BEELD: SHERIN KHANKAN)

'Moslima's uit heel Scandinavië komen naar ons, de enige moskee waar ze zonder toestemming kunnen scheiden'

recht van de vrouw om te scheiden. In de Koran staat heel duidelijk dat je een vrouw niet tegen haar wil in een huwelijk kunt houden. Natuurlijk kan ze scheiden; een vrouw kan scheiden en een man kan scheiden. En een vrouw heeft het recht om te hertrouwen na een scheiding, dat staat ook duidelijk vermeld. Maar ook al zeggen we deze dingen, we hebben de patriar-

chale structuur genormaliseerd die het voor een vrouw bijna onmogelijk maakt om de echtscheiding aan te vragen.

'Om dit probleem op te lossen, moet je het concept van toestemming verwijderen. Het is buitengewoon moeilijk om dit te veranderen, maar we hebben het veranderd in de Mariam-moskee. Onlangs hebben we de 55e echt-

scheiding geregeld. In alle gevallen was er sprake van ernstig geweld en was de echtgenoot tegen de scheiding. Moslima's uit heel Scandinavië komen naar onze moskee, omdat we de enige moskee zijn waar vrouwen zonder toestemming kunnen scheiden.'

Wat zou je hierna nog meer willen bereiken?

'Mijn doel is om dit Deense model voor islamitische echtscheiding te exporteren naar andere Scandinavische en Europese landen, zodat het een standaardprocedure kan worden. Ik denk niet dat het onmogelijk is, het is alleen een kwestie van tijd. Want als je de toestemming wegneemt - dat is het cruciale - dan zal iedereen zeggen: 'Ja, natuurlijk heeft de vrouw het recht om te scheiden.' Maar als je de toestemming van de echtgenoot nodig hebt, en als je er als echtgenote nog steeds in vastzit, dan is het een psychologische gevangenis waar je nooit uit kunt ontsnappen.

'De focus verleggen, van de toestemming van de man naar het recht van de vrouw om te scheiden,

‘We hebben de patriarchale structuur genormaliseerd en geïnternaliseerd, zijn blind geworden voor dat het ook anders kan’

is heel belangrijk. En daar komt psychotherapie bij kijken, omdat je de manier waarop mensen denken moet veranderen: door hen kennis te geven over de rechten die ze hebben, ook de islamitische rechten. Dat is de combinatie van islamitische spirituele zorg en de islamitische theologie waarin de koran, de hadith en andere islamitische bronnen gebruikt worden om kennis op te bouwen om een dilemma te begrijpen, onder ogen te zien of op te lossen.

‘Ik zeg altijd tegen de vrouwen: ‘Het is niet mijn beslissing. Ik ben niet belangrijk, ik ben enkel een hulpmiddel en faciliteer deze scheiding. Allah heeft je het recht gegeven om te scheiden.’ De echtgenoten vertel ik hetzelfde: ‘Ik ben niet belangrijk, het is Allah die de vrouw het recht heeft gegeven om te scheiden. Als je klachten hebt, moet je klagen bij Allah, want het heeft niets met ons te maken.’ En in elke moskeegemeenschap zou dit moeten kunnen, want we weten ook dat niemand voor de lol wil scheiden. Als je er toch voor kiest om te scheiden, helemaal als je kinderen hebt, doe je dat pas als je alle andere opties hebt geprobeerd.

In Denemarken hebben we een enorme campagne gevoerd: ‘*Til Døden Os Skiller*’ (‘Tot de dood ons scheidt’, red.) met een film, posters en flyers in bussen. Het idee is om het Deense model naar andere landen te kopiëren, maar je moet

natuurlijk wel partners in die landen hebben. Momenteel werken we met vier – door mannen gedomineerde – moskeegemeenschappen samen, want we kunnen dit natuurlijk niet alleen dragen. We hebben een lange wachtlister van vrouwen die willen scheiden, omdat ze weten dat ze dat alleen hier kunnen doen.’

Wat is je advies voor andere vrouwen die een soortgelijke moskee in bijvoorbeeld Nederland willen starten?

‘Begin. We kunnen veel gesprekken voeren en vergaderingen organiseren, maar er verandert niets als iedereen besluiteloos blijft. Daarom: doe het gewoon. Ik herinner mij, dat toen ik in 2016 de Mariam-moskee begon, ik naar het Verenigd Koninkrijk ging om een toespraak te houden op een islamitische conferentie. Ze probeerden daar geld in te zamelen om een grote mooie vrouwenmoskee te bouwen. Ik zei tegen hen: ‘Je hebt geen grote moskee nodig om dit initiatief te starten.’ We hebben helemaal geen grote moskee nodig.

Khankan wijst naar de ruimte waar we in zitten. ‘Kijk, dit is heel nederig. We hebben twee ruimtes. Het is genoeg; onze oude moskee was groter dan deze, maar meer ruimte hebben we niet nodig. Je kunt grote veranderingen doorvoeren in een heel nederige omgeving. Dat vind ik prachtig.

‘Begin als je een kleine groep van vijf, tien, of vijftien mensen hebt. Zoek uit wie wat kan doen. De één is goed in het leveren van een *khutbah* omdat ze een doctoraat heeft of ze is zeer goed geïnformeerd. Iemand anders draagt al sinds haar vierde voor: geweldig, laat haar reciteren. Kijk wie waar het beste in is. Praat met mensen, bouw zo je gemeenschap stap voor stap op. Het was bij ons een proces van vallen en opstaan. Ons plan was niet perfect uitgeschreven. Je moet niet opgeven. Het kan heel moeilijk lijken en het zal vele jaren duren om dat punt te bereiken waar je wilt komen. Dus heb ook moed. En focus niet op de obstakels, maar op je doel.’

Hoe zit het met die obstakels?

Wat was het grootste obstakel voor de Mariam-moskee?

‘Natuurlijk zijn er altijd obstakels. Het is ook belangrijk om over de obstakels te praten, want die zijn er gewoon ook. En je moet ook voorbereid zijn, voorbereid op tegen-

Hij zei: ‘Ik weet dat je moeder christen is en je vader moslim, en dat jij een product bent van een interreligieus huwelijk – maar andersom kan dat niet.’

‘Hij wist altijd dat ik er voorstander van was, maar hij vindt dat er een enorm verschil zit in een bepaald standpunt hebben en dit standpunt in de praktijk brengen. Hij vond het on-islamitisch en voor hem was het een *dealbreaker*. Dat is het helaas voor heel veel moslims. Sommige dingen die we doen zijn voor veel mensen een no-go, zoals wanneer een vrouw zonder de toestemming van de echtgenoot een echtscheiding aanvraagt: dat kan echt niet, vinden veel mensen. Waarom vinden ze dat? Omdat we de patriarchale structuur genormaliseerd en geïnternaliseerd hebben, waardoor we blind zijn geworden voor de mogelijkheid dat het misschien ook anders kan. Er is dus altijd een offer dat je moet maken als je dingen verandert, daar moet je op voorbereid zijn. Ik was niet genoeg voorbereid.’ ●

‘Mijn man besloot om van mij te scheiden. Hij had er moeite mee dat ik interreligieuze huwelijken begon te sluiten’

werking van buitenaf en op tegenwerking van binnen je eigen familie. Ik verloor mijn huwelijk toen ik imam werd: de man met wie ik getrouwd was, besloot om van mij te scheiden. Niet omdat ik imam werd trouwens, want hij steunde een vrouwenmoskee. Hij had er moeite mee dat ik interreligieuze huwelijken begon te sluiten.

Interview.

Taalkundige Rik Smits: ‘Gecancelled worden is het fundament van fascisme’

● EWOUT KLEI

Rik Smits (1953) is een Nederlandse taalkundige, non-fictieschrijver, wetenschaps-journalist en redacteur. Onlangs verscheen zijn nieuwste boek: *The art of verbal warfare*, ofwel de kunst van het oorlog voeren met woorden. Denk aan vloeken, schelden en intimidatie, maar ook aan sociale media, nepnieuws, blasfemie- en censuurwetten en ‘politieke correctheid’. Welke inzichten biedt dit boek voor het Nederlandse multiculturele debat, specifiek over racisme, de islam, immigratie en het nu veelbesproken fenomeen ‘woke’?

Uw boek is getiteld *The art of verbal warfare*. Ik moet dan meteen aan Twitter denken, dat het afvoerputje van de Nederlandse samenleving lijkt te zijn geworden. Hier maken mensen elkaar het leven zuur, wordt er gescholden en geïntimideerd. Hoe komt dit?

‘Op alle sociale media gebeurt dit, maar het sterkst op Twitter. Dat is meest extreme vorm van sociale media. Sociale media zijn een rare mix van onze manieren van communiceren. We kunnen met elkaar praten – dat is interactief, maar ook vluchtig – en we kunnen iets schrijven – dat is niet interactief en ook niet vluchtig. Het is permanent, en vanzelf formeler: ‘zwart op wit’. Sociale media passen niet in dat stramien. Normaal geldt: wat permanent is, is niet interactief. Je kunt niet tegen een boek terugpraten, hooguit een recensie schrijven of een brief aan de auteur. Maar bij Twitter is die interactie er dus wel. Het heeft de karakteristieken van een kroeggesprek, maar wat je zegt is permanent. We kunnen daar niet goed tegen, we vergeten dat wat we schrijven teruggelezen wordt – en ook nog eens zonder context.’

‘Twitter heeft de karakteristieken van een kroeggesprek, maar wat je zegt is permanent. We kunnen daar niet goed tegen’

RIK SMITS (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

En dat is een recept voor problemen?

‘In een kroeggesprek zie je niet alleen de gezichtsuitdrukkingen van mensen. Je hoort ook hoe woorden worden uitgesproken en of de boodschap ironisch bedoeld is of niet. Bovendien praat je vaak met bekenden. En zeg je iets dat in slechte aarde valt, dan maak je excuses en dan is iedereen het vergeten. Maar bij Twitter wordt alles bewaard. Hierdoor kunnen mensen zich boos maken over tweets van vijf, tien jaar geleden die uit de context worden gerukt en weer boven water worden gehaald.

‘Mijn vermoeden is dat we hier nooit goed mee om leren gaan, want Twitter ‘voelt’ wél als

een gezellig gesprek. Het geeft de illusie van intimiteit. Maar dat is het gesprek dus niet. Mensen luisteren mee, de hele wereld kan meegenieten en zich er nu of later mee bemoeien. In een café negeer je sociale kneuzen, maar op Twitter kan dat niet. De meeste mensen op Twitter zijn heel braaf en voeren brave gesprekken met elkaar. Maar ze hebben totaal niet in de gaten dat wat ze zeggen openbaar is. Ze vertellen over hun hele ziektegeschiedenis. Of over de problemen met hun kind. Ze vertellen dingen die je normaal niet aan iedereen vertelt. Ze stellen zich heel kwetsbaar op. Dat is nogal naïef.'

Op Twitter worden complottheorieën ook relatief gemakkelijk verspreid: over de MH17, QAnon, 'omvolking', enzovoort. Hoe komt dat?

'Onder andere vanuit Rusland worden trollen aangestuurd om het maatschappelijke debat in het Westen te verzieken, maar er zijn ook twittersaars die desinformatie verspreiden omdat ze

'In het racismedebat en islamdebat domineren belangengroepen, dat maakt die debatten zo fel. Er doen veel mensen mee die van slachtofferschap hun verdienmodel gemaakt hebben'

nuttige idioten zijn. Ik ben in maart een lijst begonnen van accounts die desinformatie verspreiden over Oekraïne. De teller staat nu ruim op duizend. Veel van deze goedgelovige idioten die desinformatie verspreiden voelen zich niet gehoord. Ze zullen niet gauw een brief schrijven aan een krant, die waarschijnlijk toch niet gepubliceerd wordt, maar op Twitter vinden ze gelijkgestemden die met dezelfde frustraties zitten. En dat kan weer leiden tot het delen van complottheorieën.'

Waarom zijn juist debatten over racisme, de islam en immigratie zo ontzettend gepolariseerd? Welke mechanismen gaan hier achter schuil?

'Die onderwerpen zijn tegenwoordig niet sterker gepolariseerd dan andere heikele kwesties, zoals de stikstofcrisis en de oorlog in Oekraïne. Er is bovendien heel veel overlap. Covid-wappies zijn nu vaak pro-Rusland. Tussen wappies en Rusland-apologeten bestaan enorme banden. Vaak zijn het ook dezelfde mensen.

BLACK LIVES MATTER-DEMONSTRATIE IN AMSTERDAM, JUNI 2020 (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / KAREN ELIOT)

‘In het racismedebat en islamdebat domineren belangengroepen, dat maakt die debatten zo fel. Er doen veel mensen mee die van slachtofferschap hun verdienmodel gemaakt hebben en andere groepen mensen de schuld geven van hun ellende. Ze krijgen niet zelden subsidie van organisaties en stichtingen die alleen het slachtoffernarratief willen horen.’

Als ik denk aan slachtofferschap en het multiculturele debat, dan kijk ik ook naar de rechterkant, naar *Ongehoord Nederland* en Geert Wilders.

‘Die heb je natuurlijk ook. Als je Arnold Karskens bij *Ongehoord Nederland* ziet of (oud-journalist, red.) Karel van Wolferen bij *Café Weltschmerz*, dan zie je de verongelijkheid van hun gezicht druipen. Ook Wilders is altijd ‘woedend’, verklaart iedereen stevast ‘knettergek’. Dat soort sentiment is een belangrijke drijfveer voor mensen van links en rechts.

‘Ongeveer 30 procent van de bevolking loopt achter schreeuwleijkerds aan, achter Geert Wilders en Thierry Baudet, maar ook achter iemand als Sylvana Simons. Politici die polariseren zijn niet geïnteresseerd in oplossingen. Ze willen dat de onvrede blijft, dat het vuur brandende blijft waarop zij gedijen.

‘Overigens is de islamdiscussie voorlopig vrijwel uit beeld verdwenen. Het publieke debat wordt nu gedomineerd door Black Lives Matter-activisten, door *me too*, wappies, enzovoort. Wilders staat volkomen buitenspel, is totaal irrelevant geworden. Dat komt ook doordat er al een aantal jaren in onze contreien nauwelijks grote aanslagen meer zijn. Laten we hopen dat dat zo blijft.’

Hoe komt het dat rationele argumenten er in het publieke debat tegenwoordig nauwelijks meer toe lijken te doen, dat mensen zo erg in groepen denken? Of is dit van alle tijden?

‘We zijn nu niet minder rationeel dan vroeger. Irrationaliteit is van alle tijden. Maar dankzij het internet en vooral dankzij sociale media krijgen we tegenwoordig veel meer borreltafelgeleuter te zien dat vroeger onopgemerkt bleef.

‘Dat we tegenwoordig, méér dan 25 jaar geleden, in groepen denken komt door het nu modieuze, uit Amerika overgewaaid identiteitsdenken. Je kleur en je achtergrond bepalen – dat is de heersende mening – hoe je toekomst eruit ziet. Feitelijk is dit denken racistisch, omdat het ten diepste inhoudt dat zwarte mensen en moslims niet aan hun lot kunnen ontsnappen, geen eigen toekomst voor zichzelf kunnen maken.’

Is alleen het Amerikaanse identiteitsdenken verantwoordelijk voor het denken in kleur en achtergrond? Denk aan de felle kritiek van de

GEERT WILDERS (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / PETER VAN DER SLUIJS)

PVV en rechtse columnisten als Ebru Umar en Sylvain Ephimenco op de islam, of het gehamer van het CDA van Sybrand Buma op onze zogenaamde ‘joods-christelijke cultuur’.

‘Wat je er verder ook van vindt, en voor zover ik hun uitingen ken: Wilders, Umar en Ephimenco trekken juist van leer tegen de collectivistische verdrukking van het individu binnen de islam. Dat krijgt wel vaak de vorm van ‘ze zijn ook allemaal hetzelfde’, maar is, als je goed kijkt, juist bijna het omgekeerde van het uit Amerika overgewaaid identiteitsdenken, dat *Groepsangheerigheid* juist als de fundamentele, allesbepalende, positieve basis van alles beschouwt. En Buma wijst, op een wat onhandige manier, op een heel geschakeerde en complexe gedeelde geschiedenis die het denken van Europeanen in het algemeen beïnvloedt. Zeg maar datgene waardoor een Chinees of een Amerikaan ons allemaal zo Europees vindt.

Die gedeelde, lastig precies te omschrijven culturele erfenis is een feit, alleen zou het beter zijn als mensen er niet steeds die religie bijhaalden. Onze ‘typisch Europese’ manier van in de wereld staan is, zoals ik ook uitleg in mijn boek,

juist eerder gevormd door een langzaam maar zeker afstand nemen van kerk en religie dan andersom.’

In *The art of verbal warfare* schrijft u dat Donald Trump en Geert Wilders Twitter heel slim hebben ingezet voor hun eigen ‘verbal warfare’. Waarom is Twitter vooral handig voor populistten?

‘Trump heeft een groep ongehoorde Amerikanen een stem gegeven. Hillary Clinton noemde deze arme, laagopgeleide kiezers *deplorables*, stumperds. Mede door deze opmerking heeft ze de presidentsverkiezingen in 2016 verloren en al die mensen in Trumps rabiaat-rechtse kamp gejaagd, wat niet wegneemt dat ze een punt had. Het is een kansloze groep, die altijd zwaar de pineut is. Het is een sociale onderklasse waarmee je die in ons land op geen enkele manier kunt vergelijken. De actieve kern ervan zijn overheidsvijandige libertariërs van het diepste platteland, een slag dat in onze contreien niet bestaat. Dit zijn de mensen die met geweren zwaaïen en milities vormen. Ze lezen geen kranten, kijken niet of nauwelijks televi-

BEELD: UNSPLASH

sie, maar hebben op hun mobiele telefoon wél Twitter. Zo kon Donald Trump hen bereiken, en miljoenen andere veronachtzaamden. Zij lazen zijn tweets, en hij verwoordde hun ongenoege. Twitter heeft Trump gemaakt.

‘Met Wilders ligt het iets anders. Hij was de eerste populistische politicus die Twitter echt efficiënt heeft ingezet als verbaal wapen. Al in de jaren tachtig en negentig was politieke correctheid troef in Nederland. Zo lag er een cordon sanitaire om Hans Janmaat, die door zijn collega-politici en door de media met de nek werd aangekeken. Hij was een gecancelde *avant la lettre*. In een serieuze democratie is dat best wel immoreel, vind ik.

‘Wilders kreeg geen cordon sanitaire om hem heen, nadat hij in september 2004 uit de VVD stapte en ruim een jaar later de PVV oprichtte. Dit kwam door Twitter, dat toen net bestond. Wilders wilde niet met de media praten, want hij wilde geen tegenspraak of kritische vragen. Daarom gooide hij eenzijdige tweets, niet meer dan simplistische losse krenten, de wereld in. Maar in plaats van hem te negeren en te zeggen: ‘Meneer Wilders, komt u zich maar laten interviewen en anders: pech gehad’, gingen de media uitgebreid over zijn tweetjes berichten, waarop complete exegeses werden losgelaten. Dat – de pers dus – heeft Wilders groot gemaakt, en dat mag de pers zich aantrekken.’

Twitter, Facebook en andere sociale media hebben de taak om actief nepnieuws en hate speech, zoals antisemitisme en racisme, te bestrijden. Is dit een noodzakelijk kwaad of gevaarlijke censuur? En hoe komt het dat het

“Fobie” slaat op een onredelijke, biologische angst. Nu wordt dit toegepast op iemands mening

modereren vaak nogal willekeurig lijkt?

‘Eigenlijk ben ik van het superliberale standpunt dat alles vrij moet zijn. Maar goed, er is ook echt een hoop werkelijk weerzinwekkende bagger. Dus vinden overheden dat er gemode-reerd moet worden, maar ze weten niet hoe, en dus gooien ze alles op het bordje van de plat-forms. Maar de sociale media weten ook niet hoe het moet. Zij bezien die eisen vanuit het perspectief van een bedrijf, dat op aarde is om voldoende te renderen en zich aan de wet te conformeren om voort te bestaan. Dus nemen ze geen risico’s. Ze trekken wat bliken goedkope arbeidskrachten open, die ze minimaal instrueren: ‘Bij de minste twijfel: weg met die hap!’

‘Er worden daardoor aan de lopende band zaken ten onrechte verwijderd. In mijn boek noem ik een filmpje van het Alkmaars gemeen-temuseum over de herdenking van 75 jaar D-Day. In het filmpje zag je wat stampende laarzen van marcherende NSB’ers en hier en daar een hakenkruis. En hup: filmpje weggecensu-reerd! Dat soort destructieve misverstanden krijg je als je een of andere Zuid-Koreaan inhurt die geen idee heeft van de context. Dat zag je ook gebeuren bij VN-rapporteurs die over Zwarte Piet vielen. Omgekeerd hebben wij Nederlanders echt geen idee van wat het begrip ‘racisme’ in Amerika inhoudt.’

U bent kritisch over begrippen als ‘islamo-foob’, ‘homofob’ en ‘transfoob’. Welke rol spelen deze begrippen in verbale oorlogsvoering?

‘Misschien klink ik nu wel een beetje als een boomer, maar we zijn in deze tijd een stuk minder tolerant dan pakweg zestig jaar terug. In 1967 verscheen er een boek met de titel *Ik ben OK, jij bent OK*. Het ging over leven en laten leven. Verdraagzaamheid. Als dat boek nu geschreven zou worden, dan zou de titel zijn: *Ik ben OK, jij bent een lul*. We zijn minder tolerant geworden, negatiever, repressiever. Iedere dag is er wel iets dat een minister in ons kabinet wil verbieden of afdwingen, lijkt het wel. En in discussies plakken we andersdenkenden graag een veroordelend label op, zodat je de discussie met elkaar niet meer hoeft aan te gaan. De term ‘fobie’ slaat op een onredelijke, biologische angst, voor spinnen of pleinen bijvoorbeeld. Maar nu wordt deze term toegepast op iemands mening over iets. Een persoon met een fobie is onredelijk en kun je dus negeren. Juist door die zogenaamde cancelcultuur wordt de polarisatie versterkt, omdat je niet meer het gesprek met elkaar aangaat, maar elkaar labels opplakt en uitsluit.’

Wat kun je het beste doen als je – ongefundeerd – voor islamofob of racist wordt

uitgemaakt? Negeren? In de tegenaanval gaan? Iets anders?

‘Dat hangt heel erg van de context af. Maakt iemand je op sociale media voor islamofob of racist uit, dan moet je dat gewoon negeren. Want als je erop ingaat dan duiken allemaal fanatiekelingen op die je woorden uit hun verband rukken, en juist willen dat je reageert zodat ze je nog zwarter kunnen maken. Fanatici overtuig je niet.

‘Maar als je bijvoorbeeld in een debat in De Balie of De Rode Hoed bent, en iemand uit de zaal of een panellid maakt jou uit voor islamofob of racist, dan moet je de confrontatie wel aangaan. Vraag: ‘Wat bedoel je daarmee? Leg eens uit.’ Je overtuigt die criticaster er niet mee, maar veel mensen in de zaal delen zijn mening niet. Die mensen twijfelen. Als je redelijk blijft en rustig antwoordt, krijg je die zogenaamde zwijgende meerderheid vaak best mee.’

Maar er bestaat natuurlijk wel echte moslimhaat en echt racisme. Hoe kaart je dat dan op een goede manier aan?

‘Wat bedoel je met ‘moslimhaat’? Haat is een felle, onredelijke antipathie tegen iets of iemand. Een niet onaanzienlijk deel van de binnenlandse moslimgemeenschap, een deel dat zich ook uitdrukkelijk als zodanig afficheert en zich van mainstream Nederland isoleert, houdt hardnekkig vast aan voor Europeanen moeilijk te verteren opvattingen en praktijken. Is onze maatschappij net – en nog maar kort – zo’n beetje ontsnapt aan de duistere eeuwen van vrouwenonderdrukking, vrouwenmishandeling en gewelddadig machismo, aan de meest bigotte uitwassen van schaamte en aan totale ontkenning van dingen als seks buiten huwelijkverband en homoseksualiteit, komen moslimimmigranten weer roet in het eten gooien en blijven ze dat generaties lang doen. Dat valt uiteraard niet goed.

‘Voeg daarbij een toch even lastig te ontkennen als gruwelijk palmares van in naam van de islam gepleegde terreurdaden uit de laatste halve eeuw, en het is niet onlogisch dat de islam er gekleurd op staat. Er is min of meer begrijpelijke vrees, afkeuring en zelfs minachting. Maar met blinde, onberedeneerde haat heeft het weinig van doen. ‘Haat’ is hier net zo’n versluisende, suggestieve term als ‘fobie’, bedoeld om elke kritiek op het gedachtegoed van de islam en gebruiken binnen de islam af te schieten.

‘Echt racisme’, daar kan ik helemaal geen kant mee op. Wat bedoel je daar in vredesnaam mee? Wat is ‘onecht racisme’ dan? Maar goed, ik doe een poging. Bij echt racisme denk ik aan wat de nazi’s praktiseerden: mensen in groepen indelen alsof het hondenrassen zijn, en dienovereenkomstig behandelen, domweg op basis van wat oppervlakkige uiterlijke kenmerken.

‘De pers is laf, en gaat mee in het discours van een randgroep van radicale activisten’

Dat deed men – om andere redenen – ook in de negentiende-eeuwse plantage-economieën van Noord en Zuid Amerika, waar het diepe sporen heeft nagelaten, veel erger dan wij hier beseffen. In Nederland is daar echter niet of nauwelijks sprake van of van geweest. Wat we hier kennen is discriminatie en pestgedrag, waarbij ook etnische kenmerken een rol spelen. Dat is erg genoeg, maar echt iets anders dan wat er aan de overkant van de oceaan speelt.’

Wat vindt u van nieuwe termen: ‘wit’ in plaats van ‘blank’, ‘tot slaaf gemaakten’ in plaats van ‘slaven’ en genderneutrale begrippen als ‘schrijver’ voor een vrouw die schrijft?

‘Daar ben ik heel erg tegen. De pers is laf, en gaat mee in het discours van een randgroep van radicale activisten. Waarom ik dat verkeerd vind? Omdat de pers eigenstandig hoort te blijven, objectief over zaken hoort te berichten, dus hoort te vertellen dat er lui zijn die vrouwen van leur vrouwelijke identiteit willen ontdoen door zogenaamd neutrale – altijd mannelijke –

terminologie af te dwingen. In plaats daarvan laten ze zich voor de extremistische kar spannen.’

U bedoelt de agenda van wat ‘woke’ wordt genoemd? Maar overdrijft u de invloed daarvan niet? BIJ1 heeft maar één zetel in de Tweede Kamer.

‘Het valt niet mee, helaas, met die invloed van woke. De taal wordt veranderd. Dat is schadelijk voor het debat, want je vervreemdt hierdoor ook een deel van je lezers van je. Ik ken niet een vrouw die ook maar greintje sympathie heeft voor mannelijke beroepsnamen voor vrouwen. Die graag een ‘schrijver’ wil genoemd worden in plaats van ‘schrijfster’. Het draagvlak voor die genderneutrale onzin is laag. Maar harde schreeuwers trekken vaak aan het langste eind.

‘Toch zie je de publieke opinie wel een beetje kantelen. In het onderwijs bijvoorbeeld. Daar heerste sinds de jaren zeventig – met dank aan PvdA-minister Jos van Kemenade – het dogma van de nivellering. Iedereen moest gelijk zijn. Dat betekende niet dat leerlingen met een laag niveau omhoog werden getild, maar dat het lage niveau maatgevend werd. Daar was dertig jaar geleden niet over te praten, dat heette elitair. Maar inmiddels is er iemand als columnist Aleid Truijens, die in *de Volkskrant* flinke kritiek gaf op kwalitatief slecht onderwijs, maar niet ontslagen wordt. En iemand als leraar en publicist Ton van Haperen schrijft ook verstandige dingen over het onderwijs.’

In *The Art of verbal warfare* legt u een verband tussen de katholieke *Index librorum prohibitorum* – lijst van verboden boeken – , de Iraanse fatwa tegen de Brits-Indiase schrijver Salman Rushdie, de beruchte Pakistaanse blasfemiewetten en de zogenaamde ‘cancel culture’. Wat hebben deze zaken met elkaar gemeen?

‘Bij al deze voorbeelden gaat het over censuur als middel om intolerantie en superioriteitsdenken te bevorderen. De Katholieke Kerk meende te weten wat goed voor je was. De kudde moest dom blijven. Daarom werden tot 1965 alle kerkelijke rituelen ook in het Latijn gedaan. Dan bleef de kudde volgzzaam en werd de maatschappelijke hiërarchie in stand gehouden. De Limburgse ondernemer Régout, eigenaar van porseleinfabriek de Sfinx, zei in de negentiende eeuw tegen de Maastrichtse bisschop: ‘Hou jij ze dom, dan hou ik ze arm.’ Op de *Index* stonden kritische boeken, waardoor gelovigen misschien rare gedachten zouden krijgen en, wie weet, zelfs kritische vragen zouden stellen. Dat wilde de kerk natuurlijk niet.

‘Precies om diezelfde reden vaardigde ayatollah Khomeini een fatwa uit tegen Rushdie. Het boek *De Duivelsverzen* zou moslims mis-

SCHRIJVER SALMAN RUSHDIE (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / CK)

schien aan het twijfelen kunnen brengen over het dogma van de openbaring van de islam aan Mohammed. Twijfel is de bijl aan de wortel van elk autoritair regime, en daarom kreeg Rushdie die fatwa aan zijn broek. Bovendien moest Khomeini zijn door de mislukte oorlog met Irak en de ingestorte economie teleurgestelde fanatieke volgelingen iets geven, en moest hij ook zijn gelofte de Islamitische Revolutie te exporteren gestand doen. Maar al die woedende demonstranten die hij de straat op kreeg, hadden *De Duivelsverzen* natuurlijk niet gelezen – hoe zeker ze ook wisten dat Rushdie dood moest en zijn boek verboden.

‘De Pakistaanse blasfemiewetten zijn er enkel om mensen te dwingen tot volgzzaamheid. Met de cancel culture is het precies zo. Kritiek op het woke gedachtegoed is blasfemie, vloeken in de kerk, en dan wordt je letterlijk het recht van bestaan ontzegd. Je wordt gecanceld, en dat – het ontkennen van het bestaansrecht van

anderen, – is het fundament van fascisme. Je mag geen podium meer hebben, geen baan, geen leven. Zo wordt elke discussie, elk zinnig gesprek onmogelijk. De grondhouding is ‘Ik ben oké, jij bent een lul’.

Moeten mensen die zich beledigd voelen een olifantshuid kweken?

‘Natuurlijk moet je tegen een stootje kunnen, maar je hoeft niet alles te pikken. Verder is het een ambigue vraag. Er is namelijk een verschil tussen beledigd worden en zich beledigd voelen. Van het eerste is alleen sprake als derden dat kunnen zien en constateren, en dat is, wat je er ook van vindt, strafbaar. Iets anders is dat ook mensen die zich alleen maar beledigd voelen bij de rechter ruim baan krijgen. Gelovigen, bijvoorbeeld, die zich namens hun god beledigd achten. Gek genoeg klaagt die god zelf nooit ergens over, zodat al die beledigdheid toch vooral een smoes lijkt om anderen de mond te

snoeren. Daar horen rechters niet in mee te gaan. En wetgevers al helemaal niet.’

En smaad en laster, dan?

‘Dat is wat anders. Kwaadspreken mag niet, staat in het Wetboek van Strafrecht. Overigens blijft het wel bizar dat de waarheid vertellen ook als kwaadspreken kan tellen.’

Is de vrijheid van meningsuiting in gevaar?

‘De vrijheid van meningsuiting is altijd in gevaar. De vrijheid van meningsuiting is ten diepste de vrijheid van een ander om dingen te zeggen die jij niet leuk vindt. De vrijheid van meningsuiting is in de eerste plaats een opdracht voor de overheid. Die mag niet aan preventieve censuur doen. Maar veel mensen denken dat de vrijheid van meningsuiting betekent dat je maar mag zeggen wat je wilt. Dat klopt niet, er is die clause in artikel 7 van de grondwet: ‘behoudens ieders verantwoordelijk-

‘De vrijheid van meningsuiting is altijd in gevaar. De vrijheid van meningsuiting is ten diepste de vrijheid van een ander om dingen te zeggen die jij niet leuk vindt’

heid volgens de wet'. En mensen kunnen boos worden. Wat je zegt kan dus wel degelijk consequenties hebben, vrijheid van meningsuiting is niet hetzelfde als vrijblijvendheid van meningsuiting.

'Er is op dit gebied trouwens nauwelijks sprake van horizontale werking, ofwel het idee dat wat tussen overheid en burgers geldt ook geldt tussen burgers onderling. Je kunt bijvoorbeeld als werknemer op het intranet of in een whatsappgroep niet zomaar negatief over je chef of bedrijf zijn. Dat kan je je baan kosten. Veel werknemers moeten ook een geheimhoudingsplicht ondertekenen, of hebben bij vertrek te maken met een concurrentiebeding, om bedrijfsinformatie te beschermen. Of denk aan staatsgeheimen, het geheim van Huis ten Bosch of de Trêveszaal, en de vertrouwelijkheid van allerlei Kamercommissies. En ga zo maar door.'

Maar 'cancel culture' mag dan toch volgens die lezing van vrijheid van meningsuiting? Bij cancelen gaat het bijvoorbeeld om de universiteit die een rechtse professor cancelt, niet de overheid.

'Het mag inderdaad wel, maar de voorstanders van cancel culture zijn geen mensen die bereid zijn om te werken volgens democratische principes. Ze zijn tegen gelijkheid, want mensen die gecanceld zijn hebben blijkbaar geen rechten. Ik vind het jaren dertig-praktijken. Cancel culture is een vorm van onverdraagzaamheid die zich niet verdraagt met de democratische rechtsstaat.'

U zegt tegen cultuurrelativisme te zijn. Maar valt het idee dat het Westen superieur is nog wel vol te houden, gezien onze geschiedenis van kolonialisme en slavernij?

'Cultuurrelativisme is geen integer begrip. Het gaat uit van de gedachte dat een cultuur slechts op zijn eigen waarden beoordeeld kan worden, en dat er dus er geen universele waarden zijn. Maar dat is onjuist, want universele waarden – waarden die ieder mens onderschrijft – zijn er wel degelijk.

'Om er maar een te noemen: Niemand die bij z'n verstand is, jij niet, ik niet, en zelfs de fanatiekste IS-strijders niet, wenst zijn eigen kinderen, zijn eigen dierbaren een rotleven toe. De verschillen tussen mensen zitten alleen in hoe groot de kring van dierbaren is. Alleen je naasten? Of wil je dat zo veel mogelijk mensen gelukkig zijn? Of zelfs ook nog dieren? Of iets daar tussenin? Dat is dus een objectieve maatstaf, waaraan je alle culturen kunt afmeten. Maar dat weigeren cultuurrelativisten te accepteren.

Cultuurrelativisten doen heel schijn-tolerant alsof alles even waardevol is, maar zijn in werkelijkheid helemaal niet geïnteresseerd in

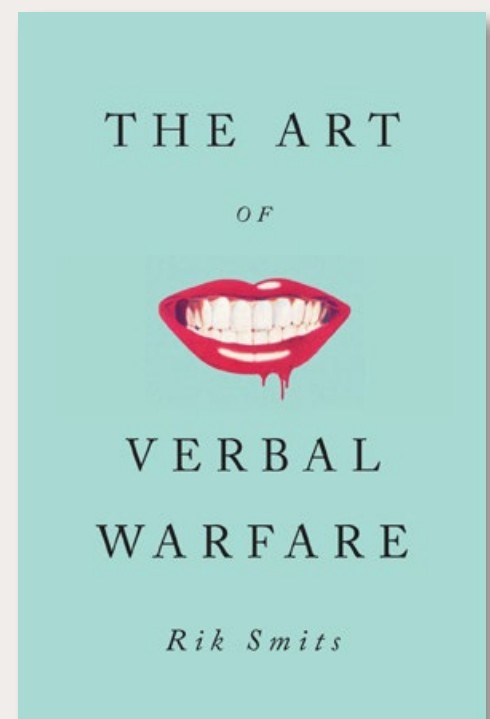
'Voorstanders van cancel culture zijn niet bereid om te werken volgens democratische principes'

andere culturen. Als culturen toch onvergelijkbaar zijn, heeft het immers geen zin om op zoek te gaan naar een gemeenschappelijke basis. Als vanzelfsprekend volgt daaruit dat de eigen cultuur ook superieur is aan alle andere. Want als andere culturen a priori onvergelijkbaar en dus onbegrijpelijk zijn, hebben ze ook niks van waarde te bieden. Cultuurrelativisme zet onder het mom van gelijkwaardigheid mensen tegen elkaar op, omdat het de mogelijkheid van een open en betekenisvolle dialoog ontkent. Er valt niks te begrijpen en dus niks te halen.

'De discussie over de superioriteit van het Westen is belangrijk, maar wordt op een volslagen verkeerde manier gevoerd. Het gaat namelijk over goed en fout. In dit schema zijn de gekoloniseerde niet-westerse volken goed, en is het Westen fout. Maar zo'n morele discussie is helemaal niet interessant, en we leren er ook niks van. Veel interessanter is het om te kijken hoe het zo heeft kunnen lopen. Dat het Westen, qua wetenschap en technologie, vooruit is gaan

lopen op de rest van de wereld. Want dat dat gebeurde is een feit.

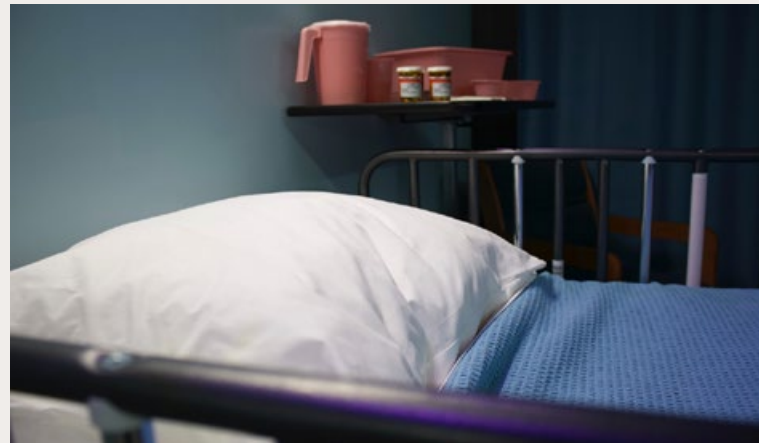
'Het nu heersende antikoloniale discours is ook neerbuigend ten opzichte van mensen met een niet-westerse achtergrond. Ook hun voorouders waren immers volwassen mensen die hun verantwoordelijkheid op hun eigen manier invulden. Binnen het huidige discours worden ze uitsluitend in een slachtofferrol gedrukt, hun eigenheid en zelfstandigheid wordt ontkend. In West-Afrika koos men er bijvoorbeeld ruim duizend jaar geleden voor om grondstoffen aan de wereld te leveren, vooral zelfgemijnd goud en slaven. Dat leverde lange tijd riant inkomsten op. Daarna niet meer: de toekomst bleek aan degenen die grondstoffen bewerkten tot consumptieproducten. Dat was hun keuze. Maar in de hedendaagse analyses van schuld en boete wordt de eigen verantwoordelijkheid ontkend. Dat is even verderfelijker en onrechtvaardiger als de onuitgesproken mythe dat in Afrika en Azië alles pais en vree was totdat die vermaledijde westerlingen kwamen. Wanbestuur, onderdrukking en slavernij waren daar evenzeer de norm als in Europa, al sinds mensenheugenis.' ●

Euthanasie in de islam: een absoluut

Over abortus is de islam liberaler dan het christendom. Abortus is onder voorwaarden toegestaan, mits binnen 120 dagen na bevruchting, vinden de meeste moslimgeleerden. Hoe zit het met euthanasie? We vroegen het aan islamwetenschapper Chaïma Ahaddour.

● EWOUT KLEI

BEELD: UNSPLASH

Euthanasie staat weer op de politieke agenda, nu D66-minister Ernst Kuiper (Volksgezondheid) euthanasie voor doodzieke kinderen onder de twaalf jaar mogelijk wil maken. In oktober zal Kuipers op zijn plannen terugkomen bij de Kamer.

Kindereuthanasie is een gevoelig onderwerp, ook binnen de coalitie. In 2020 liet de ChristenUnie weten hiertegen te zijn. Wel zei de partij te willen kijken naar een regeling voor de zeer specifieke groep kinderen voor wie palliatieve sedatie geen oplossing biedt.

Wat vinden moslims hiervan? Dé deskundige op dit gebied is de Belgische wetenschapper Chaïma Ahaddour (1988), assistent-professor Islamitische Ethiek aan de Katholieke Universiteit Leuven. Haar promotieonderzoek ging over ethische kwesties aan het levenseinde, waaronder euthana-

sie en palliatieve sedatie, en hoe Marokkaans-Belgische moslims daarover denken.

‘De discussie hierover is bij ons goed bekend’, vertelt Ahaddour. ‘In België is euthanasie voor wilsbekwame minderjarigen sinds 2014 gelegaliseerd. Het is aan de psycholoog om de wilsbekwaamheid van kinderen te testen.’ Maar wat vinden moslims?

‘Onder de geleerden van de vier islamitische wetsscholen – Hanafi, Maliki, Sjafi’i en Hanbali – bestaat een grote unanimititeit. Euthanasie is een *no go*. Het is absoluut onaanvaardbaar.’ legt Ahaddour uit. ‘Hier is geen flexibiliteit, zoals die er wel is bij abortus. Ook sjiïeten zijn kritisch, evenals de verschillende fatwa-commissies in Europa, zoals de Islamic Fiqh Academy en de European Council for Fatwa and Research.’

Moslimgeleerden hebben zich vanaf de jaren zeventig verdiept in seculiere medisch-ethische the-

ma’s, zoals abortus en euthanasie. Ze wilden hierop een eigen, islamitisch verantwoord antwoord komen, aldus Ahaddour.

‘Verschillende onderzoeken onder moslims in verschillende landen laten zien dat ongeveer 95 procent van hen niet akkoord is met euthanasie – de overgrote meerderheid. Toch is er een kleine, liberale, seculiere minderheid die vindt dat euthanasie wel zou moeten kunnen. Deze moslims vind je vooral in Iran en Turkije. Zij zijn seculier. Maar in België? Daar is euthanasie *out of the question*.’

Volgens onderzoek door het Centraal Bureau voor de Statistiek (2018) keurt meer dan vier op de tien Nederlandse moslims euthanasie in tenminste bepaalde gevallen goed. Maar Ahaddour zet vraagtekens bij deze cijfers, omdat dit hoge percentage niet door bestaande wetenschappelijk onderzoeken wordt ondersteund.

Ook heeft ze vragen over de precieze definitie die de onderzoekers hebben gehanteerd voor het bespreken van euthanasie.

‘Veel hangt af van de formulering van de vragen. Vroeger spraken men over het onderscheid tussen actieve euthanasie en passieve euthanasie, bijvoorbeeld het uitschakelen van een beademingsapparaat bij een onomkeerbare coma. Tegenwoordig wordt dit het ‘nalaten of staken van een levensverlengende behandeling’ genoemd, omdat het voor veel verwarring zorgt. Bij het laatste is dit wel islamitisch toegestaan, het eerste niet. In mijn eigen onderzoek en de onderzoeken die ik heb geanalyseerd kwamen we tot hetzelfde resultaat. Slechts een aantal internationale onderzoeken maakt melding van een kleine minderheid moslims die euthanasie wel goedkeurt.’

Van de dertig respondenten die Ahaddour sprak voor haar promotieonderzoek hadden twee wel begrip als iemand anders zou kiezen voor euthanasie. ‘Ze zeiden dan de keuze van de patiënt, zijn autonomie, te respecteren. Niettemin zouden ze er wel moeite mee hebben, vertelden ze ook, als iemand uit hun eigen omgeving voor euthanasie zou kiezen. En ze zouden er zelf nooit voor kiezen.’

Waarom is euthanasie binnen de religie islam een taboe? Ahaddour: ‘God is degene die het ultieme oordeel heeft over leven en

BEELD: ROB STEVENS

‘Het is absoluut onaanvaardbaar. Hier is geen flexibiliteit, zoals die er wel is bij abortus’

te doodzonde?

dood. Daar mag je als mens niet tussenkomen.' Ze maakt in dit verband een onderscheid tussen 'theologisch geloof' en 'eschatologisch geloof'.

'Als we kijken naar het theologische perspectief: God is almachtig en alwetend. God is de Schepper van leven en dood, ziekte en genezing. Deze theologische opvatting speelt een belangrijke rol in de geloofsbeleving. Veel moslims vinden ook dat euthanasie een vorm van blasfemie, een vorm van godslastering is, omdat als je kiest voor euthanasie je zelf voor God speelt. Dat mag niet.'

En het eschatologische perspectief? Dat gaat over het geloof in het einde der tijden, legt Ahaddour uit. 'In het hiernamaals moet je verantwoording afleggen voor je daden en zal je worden geoordeeld. Op basis van dat oordeel ga je naar de hemel of naar de hel. Veel moslims zijn bang dat ze straks eeuwig zullen worden bestraft, en willen daarom goed leven als gelovigen. Euthanasie wordt door veel moslims op één lijn gesteld met zelfmoord. Sommige moslims zeggen ook: 'Als je voor euthanasie kiest, dan ga je naar de hel.' Niettemin geloven zij dat enkel en alleen God kan en mag oordelen. 'Alleen God heeft kennis van wat er zal gebeuren met die persoon die voor euthanasie kiest.'

Belangrijk in dit verband is de islamitische visie op het lijden. 'Lijden wordt als een beproeving van God gezien. Lijden is dan ook niet zinloos. Je zonden worden vergeven door het lijden, het pad naar het paradijs wordt vrijgemaakt. Euthanasie is in strijd met Gods plan over leven en dood. Je moet geduld en vertrouwen hebben in God.'

Palliatieve sedatie

Wat als het lijden ondraaglijk wordt? Ahaddour wijst op palliatieve zorg als alternatief voor euthanasie. Net als het jodendom en het christendom ziet de islam hier wel ruimte voor, hoewel er nog veel discussie over is.

'Met palliatieve sedatie neem je de pijn weg, niet het leven. Hier is wel ruimte voor'

'Als de pijn ondraaglijk wordt, dan kun je er voor kiezen om het bewustzijnsniveau van de patiënt te verlagen, om de symptomen van pijn onder controle te hebben. Maar dit is wel een lastig issue. Je kunt dan namelijk niet uit de Koran lezen, het gebed verrichten, afscheid nemen, vergiffenis vragen aan anderen. Je moet ook de geloofsbelijdenis uitspreken vlak voordat je sterft, een belangrijk ritueel. Dat kun je niet doen als je niet bij je volle bewustzijn bent. Sommige moslims willen daarom onder geen beding palliatieve sedatie, ook al hebben ze veel pijn. Er is zelfs een kleine minderheid van moslims die de pijn wil voelen, omdat ze denken dat ze daardoor naar het paradijs gaan.'

Geleerden wijzen echter ook op het feit dat Allah barmhartig is, vertelt Ahaddour. 'Als alternatief kun je de geloofsbelijdenis uitspreken voor de slaap. Want de slaap is de korte dood. En voordat je palliatieve sedatie krijgt toegediend, kun je ook de geloofsbelijdenis uitspreken.'

Maar wat als de palliatieve sedatie niet meer effectief is? Sommige patiënten kiezen dan voor euthanasie, omdat de palliatieve sedatie niet meer of niet voldoende de pijn verlicht. Mag dat dan wel?

'Vanuit islamitisch oogpunt blijft euthanasie verboden en is er geen enkel reden of omstandigheid die het wel zou toelaten', antwoordt Ahaddour. 'Palliatieve sedatie wordt gezien als een manier van waardig sterven. In mijn onderzoek werd euthanasie, indien palliatieve sedatie niet voldoende de pijn zou controleren,

niet benoemd of gezien door de respondenten als een laatste optie. Pijnbestrijding blijft van belang voor deze groep. Indien palliatieve sedatie correct en proportioneel wordt toegediend, dan worden de symptomen ook goed gecontroleerd. Dus normaliter zou je dus ook geen pijn meer moeten voelen, gezien je bewustzijnsniveau is verlaagd.'

Volgens Ahaddour weten veel moslims niet wat palliatieve sedatie is en associëren mensen dit met euthanasie. 'Er is veel onwetendheid, zo bleek uit mijn onderzoek. Maar er is vanuit islamitisch perspectief wel ruimte voor. Met palliatieve sedatie neem je de pijn weg, niet het leven.'

'De islam is geen fatalistisch geloof, waarin je alles wat op je afkomt lijdzaam moet ondergaan. Vertrouw op God, maar onderneem zelf ook actie, zoek naar oplossingen. Je bidt tot God voor succes als je een tentamen wil halen, maar je moet natuurlijk ook studeren.'

Al met al is palliatieve sedatie een precair onderwerp. 'Sommige kinderen kiezen voor palliatieve sedatie voor hun ouders omdat ze niet willen dat die ondraaglijk lijden, maar vertellen dit niet aan derden omdat het zo gevoelig ligt.' Om moslims te helpen bij het maken van een weloverwogen keuze is in België een organisatie opgericht die voorlichting geeft over palliatieve sedatie: Mopa, Migratie (Moslims) en Palliatieve Ondersteuning. Ahaddour is blij met het werk van Mopa, die ervoor zorgt dat palliatieve sedatie uit de taboesfeer komt.

Het seculiere concept van zelfbeschikking is begrensd in de islam. 'Als God in het spel is wordt het ingewikkelder. In de islam is de mens rentmeester, die zorg moet dragen voor de wereld, voor de dieren en planten, voor zichzelf als mens. Het leven is door God toevertrouwd aan de mens. Je moet daarom met respect omgaan met je leven, met je lichaam. Want God is hier de eigenaar van. Je hebt geen recht om te sterven. Dat beslist God. Wel heb je de vrijheid om te kiezen tussen goed en kwaad.'

En hoe ziet het met de verwijsplicht? In België bestaat een verwijsplicht voor euthanasie. Artsen en verpleegkundigen die tegen euthanasie zijn, hoeven hier niet aan mee te werken, maar hebben wel de plicht om de patiënt naar een collega door te verwijzen die geen gewetensbezwaren heeft. In Nederland geldt die verwijsplicht (nog) niet, om orthodoxe christenen hier met succes tegen hebben gelobbyd, maar volgens Ahaddour doen moslimartsen en -verpleegkundigen in België daar niet moeilijk over.

'Uit andere onderzoeken weet ik dat gewetensbezwaren tegen hulp bij euthanasie ook leven onder islamitische artsen. Maar krijgen ze die vraag, dan verwijzen ze gewoon door naar een andere arts.'

Omdat er onder islamitische geleerden een grote unanimiteit bestaat over euthanasie – het mag niet – zal er in de toekomst geen liberaler standpunt over de kwestie komen. 'Die ruimte is er gewoon niet.'

Ook ziet Ahaddour het niet snel gebeuren dat islamitische landen niet-moslims toelaten om te kiezen voor euthanasie. 'Dat wordt toch gezien als het toelaten van kwaad', zegt Ahaddour.

Wel verwacht ze dat liberale moslims, die voorstander zijn van euthanasie, in de toekomst luider hun stem zullen laten horen. En ook dat er meer aandacht zal komen voor palliatieve sedatie als alternatief. ●

Babah Tarawally: 'Als je op je tenen voetafdruk'

BEELD: LAKEISHA BABEL

Discriminatie: als thema is het meer in de media dan ooit. Hoe gaan we er mee om? Wordt het beter? Wordt het slechter? Tijd om de tijdgeest te toetsen. Gijs de Swarte spreekt ervaringsdeskundigen en topwetenschappers over de stand van zaken en persoonlijke pijnpunten.

n moet lopen, maak je geen echte

● GIJS DE SWARTE

Babah Tarawally (1972) is schrijver en journalist. Hij vluchtte in 1995 uit Sierra Leone, en doorstond een asielprocedure van zeven jaar in Nederland. Hij heeft een column in *Trouw* en schreef de romans *De god met de blauwe ogen* (2010) en *De verloren hand* (2016). Dit jaar verschijnt *De getemde man*.

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: wat zijn de meest pijnlijke momenten die je zelf hebt meegemaakt?

‘Laat ik vooral zeggen dat je er boven probeert te staan. Je wil je niet door allerlei onzin laten raken. Maar wat me te binnen schiet aan nare dingen... Dat ik in Friesland bij het asielzoekerscentrum achtervolgd werd door extreemrechtse jongens. Ik heb me daar uit kunnen redden, door te zeggen dat ik Surinamer was en voetballer. Ze kwamen echt voor asielzoekers.’

En recent?

‘Laatst – daar heb ik een column over geschreven – werd ik geweigerd bij een kroeg. Door een Surinaamse portier. Dat deed me op een of andere manier behoorlijk wat. Dat hij in zekere zin op mij leek. Dat hij het in opdracht deed. Dan denk je: als hij dat zelfs doet, als een soort Uncle Tom, dan is het écht dweilen met de kraan open. En als het jonge mensen zijn die racistische dingen zeggen, dan

‘Ik ben me hier altijd bewust van het anders-zijn. Hier loop ik op mijn tenen’

raakt dat me ook. Mensen die nog in de ballen van hun vader zwommen toen ik hier al woonde... Dan maak ik me zorgen, over mijn dochters ook. Zij zijn dertien en vijftien.’

De Nederlandse verjaardag wordt door de geïnterviewden in deze serie wel omschreven als met zijn allen in een kring naar een schaal chips staren. Hoe heb jij de overgang van de ene naar de andere cultuur ervaren?

‘Ik herinner me dat ik op Schiphol aankwam en helemaal niemand zag die op me leek. Dat was beangstigend. Je kent de taal niet, voelt je niet verbonden. Ik dacht: oké, ik moet leren wat hier gangbaar is,

wat de regels zijn.’

Dus wat hoor je zoal te doen op een Nederlandse verjaardag?

‘Eén koekje nemen en wachten tot de trommel weer voorbijkomt. Ik wilde er meestal twee, drie, maar je moet echt wachten op de volgende ronde. En Nederland is het brood met kaas, brood met kaas, brood met kaas. De hele tijd. O ja – en snel lopen. Nederlanders lopen snel en doelgericht. In Nederland is veel haast.’

Je hebt kinderen met een Nederlandse vrouw. En je hebt wel eens uitgelegd dat dankzij je relatie met haar je positie in Nederland nogal veranderde.

‘Ja, heel leerzaam. Mensen kijken veel van: ‘Hé, Nederlandse vrouw met exoot.’ Maar het maakte me vooral sterker. Ik leerde de taal en de cultuur sneller. Als je verliefd bent, doet hoe anderen je zien je ook niet zoveel. Oké, als jij graag wil kijken naar hoe wij hand in hand lopen, prima.’

In hoeverre voelt Nederland als je thuis?

‘Door het schrijven wordt er veel meer op je gereageerd. En ik mijd de sociale media. Ik zeg ook tegen de redactie van *Trouw*: ‘Geef maar niet door wat er bij jullie binnenkomt, alleen als het opbouwend is.’ Je krijgt ook bedreigingen. Dat is het niet prettige deel van hier zijn met mijn verhaal. Een ander deel is dat ik door het schrijven veel sterker sta. Die weigering bij die kroeg, bijvoorbeeld, heeft een gesprek met de gemeente en de eigenaar opgeleverd. De portiers dragen nu bodycams, zodat zowel zij als het publiek verantwoordelijkheid voelen voor wat ze zeggen en doen. Ik heb een stem en hoor erbij, in die zin.’

Je gaat vaak terug naar Sierra Leone. Voel je je daar meer thuis?

‘Ja, de muziek staat overal hard. In de bus schreeuwt iedereen en... Als ik eerlijk ben, er valt daar heel veel van me af. Daar is alles eigen. Ik ben me hier altijd bewust van het anders-zijn. Hier loop ik op mijn tenen. Als je op je tenen moet lopen, maak je geen echte voetafdruk.’ ●

dK.Academie

voor **€29,95** p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform de Kanttekening.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek (Elementaire Deeltjes van Amsterdam University Press, waarover bijvoorbeeld Nederlands Dagblad recenseert: "beter dan Google en Wikipedia samen") ter waarde van €9,99 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van €12,50 per maand.
- Abonnement op de zaterdagkrant of het maandblad van de Kanttekening (naar keuze maandelijks te switchen) inclusief digitale toegang ter waarde van €12,95
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introductie per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in de Kanttekening uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts €29,95 per maand.

In samenwerking met:

